

תף בהתוועדות ראשי מדינת גליל לבוב, שנתקיימה בלבוב בח' אדר תקי"ב (1751) יחד עם הרב נפתלי הירץ הורוויץ, ר' יוסף ב"ר יצחק הלוי לנדא, ר' נפתלי הירץ ב"ר מאיר, ר' משה פנחס נאמן ועד ארבע ארצות, ר' צבי הירש בן ר' משה, ראש מדינה בזולקוב, ר' ישראל מרדכי ב"ר ברוך ראב"ד בזולקוב. (10) ר' אלכסנדר סענדיר ב"ר אפרים זלמן שור, חתנו של ר' מרדכי ליבוש'ס פרנס דד"א, גיסו של הרב בזולקוב ר' אברהם אבלי, הוא עצמו לא רצה ברוב עניויותו לשבת על כסא רבנות והתמסר ללימוד תורה, מחבר ספר "תבואות שור" ו"שמלה חדשה". בחיבוריו גילה בקיאות גדולה וחיידש חידושי דינים. נפטר בזולקוב, כ"ז שבט תצ"ז (1736). (11) ר' מרדכי ב"ר חיים ז'ק מבית-דינו של ר' נפתלי הירץ הלוי הורוויץ. (12) ר' נפתלי הירץ ב"ר משה, חתנו של הפרנס ר' ישראל איסרל מזולקוב וגיסו של הרב משה פנחס פרנס דד"א, היה ראש-בית-דין בבית-דינו של ר' נפתלי הירץ הורוויץ ואחר כך של הרב ר' שמשון מייזלש. (13) ר' צבי הירש ב"ר רפאל הלוי ראש-בית דין, נין ונכד לר' יצחק אבדק"ק זאסלאוו, שהיה אחר-כך מגיד בזולקווא. חיבר ספר "עבודת השיר", חדושי תורה וחדושי מסכתות (זולקווא תקל"ג). (14) ר' יעקב מלבוב, דיין במחצית השניה של המאה ה"ה. (15) ר' משה מזולקוב שהיה אב"ד בבוצ'אץ, ואחר-כך דיין בזולקוב. (16) אפרים שיינערט, שהצטיין בחריפותו נפטר בשנת 1809. (17) ר' יוסף אליעזר גאטליב דיין בבית-דינו של הרב אורנשטיין. (18) ר' יוסף יוזפא סגל שטערן, דיין בבית-דינו של הרב אורנשטיין ואחר-כך ממלא מקומו ברבנות. (19) ר' אליעזר ליפמן היה במחצית המאה ה"ח אבד"ק סטראליסק, ואחר-כך דיין בזולקוב. (20) ר' שמריה שמעריל בן יהודה ליב שפירא, היה רב בוויסוקי ואחר-כך נתקבל לאב"ד בזולקוב. (21) ר' משה צבי הירש אשכנזי (החכם צבי) היה אב"ד בזולקוב ואחר-כך רב בקאמיונקא. (22) ר' ישכר בער דיין (1693).

קראקא שצ"ו (1632) מכיל ב" 5 חלקים פירוש והגהות על הזוהר הישן והחדש, וכן מאמרים מזוהר המבוארים במקום אחר. נפטר ב' אלול ת"ג (1642). (2) ר' אברהם מרדכי ב"ר ישראל היילפרין, היה רב בווראנקי, עבר לזולקוב ובסוף ימיו השתקע בברודי. שם נפטר בז' תמוז תקמ"א. (3) ר' יצחק ב"ר יונה, מגדולי הלמדנים בדורו. הרביץ תורה. נפטר כ"א חשון ת"ז (1646). (4) ר' שמעון ב"ר אפרים יהודא מחבר ספר "חלק שמשון" (פראג תמ"ז). המכיל פשטים ומדרשים תמור' הים ומסודר לשלושים ערכין.

הוא הגיע לזולקוב אחרי גירוש היהודים מוינה בשנת 1670. יחד עם המגורשים נמלט מוינה לבוהמיה ומשם לפולין. יליד איזנשטט (א"ש) מצאצאי משפחה נכבדה שם.

בהקדמה לספרו כותב הוא: "ומוכרח הייתי לפזר רגלי, לעוף כאשר ידאה הנשר עד שבאתי בארץ פולין לק"ק זאלקווא, עיר ואם בישראל כרכא דכולא ביה" בשער הספר כתוב:

"מילדי אינשי יקירי ווינא וממגורשי איזנשטאט הר"ר שמעון מק"ק איזנשטאט הוא הוציא לאור גם את הספר "גלגולי נשמות" לר' מנחם עזריה מפאנו קבלה על כל הנשמות שנתגלגלו בתנאים ואמוראים כפי שקיבל מכ"י סרוג הובא לבית הדפוס ע"י המסדר ר' שמעון ב"ר אפרים יהודה איזנשטאט שהוסיף ג"כ קצת בשם אחרים, פראג תמ"ח. הוצאה שניה (פראנקפורט דאדר תס"ב) 41א.

(5) הרב ר' יהושע בר' מאיר הלוי הורוויץ, אחיו של ר' יוקל הרב בברודי. (6) בסוף המאה ה"ז חי בזולקוב ר' שלמה ב"ר ישראל מחבר ספר "תפארת הקודש". (7) ר' אליעזר ב"ר אברהם החזיק ישיבה. נפטר ב' אדר תקמ"ב. (8) ר' אריה ב"ר אברהם היה למדן גדול ש"יד לו בנגלה ובנסתר, נגלו אליו תעלומות חכמה לו שם כאחד אשר הם אנשי שם". (9) ר' אריה יהודה ליב ב"ר שמואל גרשון היה רב בסקולה ואחר כך חי בזולקוב, מחבר ספר "לוית חן" (זולקוב תצ"ב). נפטר כ"ג באדר תפ"ט. (10) ר' יהודה ליב ב"ר ישראל מחבר ספר "מנחת יהודה" פשטים, רמזים ודרושים על מסורת התורה וחמש מגלות, (זולקוב תקמ"ט) וכן ספר "נפש יהודה" (פשטים) על מדרשים

בזולקוב התגוררו במאות ה"ז י"ח רבנים רבים ידועים, מהם שניהלו את הישיבה או מילאו באורח זמני תפקידים רבניים ותורניים. מהם ידועים:

(1) ר' אהרן זעליג ב"ר משה מזולקוב, אחיו של ר' שמואל פרנס דד"א בבריסק, מחבר ספר "עמודי שבע"

בנו היחיד ר' מרדכי, היה למדן חריף ובקי בכל חדרי התורה. בישיבתו למדו מספר רב של בחורים מופלגים בתלמוד ופוסקים ראשונים ואחרונים. בגיל צעיר חלה במחלת שגעון-הרדיפה ונפטר בבית חולי-רוח בארמון המיסדר הפיארים בלוב ⁴¹ג.

זולקוב זכתה גם למגידים ודרשנים בני תורה. בתקופה הראשונה ידוע הדרשן ומורה-ההוראה ר' יוחנן ב"ר אברהם, נפטר בי"ז סיון שצ"ט (1639).

בשנות ת"ח-ת"ט (1648—1749) בא לזולקוב עם זרם הפליטים מוואהלין הרב מזאסלב ר' יצחק ונתקבל על ידי ראשי הקהלה למגיד. גיסו המקובל הידוע ר' שמשון ב"ר פסח מאוסטרופולי (אוסטרופולער). אחריו מילא את מקומו כמגיד בנו, ר' פסח. הוא הוציא-לאור "ספר קרנים" לר' אהרן ב"ר אברהם מעיר קרדינא בקבלה עם פירוש "דן ידן" של דודו ר' שמשון מאוסטרופולי. ובסופו לקוטים מכתבי המפרש בשם "לקוטי שושנים" זולקווא, תס"ט (1708). נפטר בט"ו אדר שני תפ"ה (1725).

חסיד ומקביל מפורסם היה ר' זלמן אפרים ליקווער, מגיד של קהילת זולקווא, אביו של המגיד ומחכמי הקלוין בברודי ר' מנחם מנדל זולקובר.

דרשן גדול, נודע ומקובל על עדתו היה ר' יהודא ליב ב"ר נתן, הנקרא בפי העם ר' ליב פולאק, שלפי דברי בני-זמנו "תורת אמת היתה בפיהו פה מפיך מרגליות", וכוחו כמוכית בשנות המשבר הפנימי בחיי יהדות פולין באמצע המאה הי"ח. בדרשותיו היה מביא חידושי תורה רבים שנזכרים בספר דודו ר' גדליה ב"ר יצחק מלוניץ (תלמידו של המוכיח מפולנאה) "תשואות חן" ו"גלילי זהב" (זולקווא, תקי"ג). נפטר בט"ו אדר שני תקכ"ד (1764).

בסוף המאה הי"ח, בזמן כהונתו של הרב ר' צבי הירש מייזלש חי המגיד ר' יצחק שמשון ב"ר פסח, מקודם רב בראווא, למדן מופלג ושימש גם דיין בבית-דינו של הרב ר' יעקב משולם אורנשטיין.

בתקופה זו, בשנת 1760, נתקבל למגיד ר' יעקב ב"ר זאב קראנץ (1740—1764), שנודע בשם "המגיד מדובנא, שהיה מגיד במזריץ' ויצא לו שם של מגיד משכיל ברחבי ליטא ורייסין. ראשי זולקווא הזמינו אותו לכהן כמגיד, בקהלתם. מכאן נקרא לדובנא שם

ועל פסוקי תנ"ך החמורים וקצת חידושי גפ"ת ועל סמיכות סדרי המשניות, (לבוב תקנ"ו) ותוספת לספרו "מנחת יהודה", בשם "שיורי מנחה" (לבוב תקנ"ו). נפטר בי"א אלול תקנ"ב. 11) ר' יהושע פייבל ב"ר ישראל תאומים, אחיו של הרב בזולקוב, יצחק מאיר תאומים, מחבר ספר "קצוי ארץ" ביאור גבולות א"י. (זולקווא תקנ"א) נפטר בר"ח תמוז תקל"ב. 12) ר' בצלאל זולקוויר ב"ר יהודה ליב הלוי, מחבר ספר "בשם בצלאל", פירוש על מסכת אבות (פרנקפורט דאדר תקל"א). סידר והוציא לאור את הספר, "אור יקרות" (זולקווא תצ"ב). הוציא לאור את התלמוד הירושלמי (ג' בבות עם פירוש מהר"א פולדא (פרנקפורט ד' אדר תק"ב. 13) ר' מאיר ברל לוי מחבר ספר "אדני פז", פשטים כסדר התורה בשם גדולי הדור עם תוספת משלו (נובידבור תקמ"ט). וספר "גלילי זהב" (זולקווא תקי"ג). 14) ר' יצחק אייזיק ב"ר אברהם, חברו של ר' אלכסנדר שור בעל ¹²³⁴⁵⁶⁷ (תבואות שור) ⁴¹ג, נפטר ט"ו שבט תצ"ו (1735). הרב יהודה אהרן (אביו של הר' ר' שלמה קלוגר) כינה אותו "המאור הגדול הצדיק יסוד עולם קדוש". ר' יצחק אייזיק היה אומר כי עיר "זולקווא מלאה תורה וחכמה". 15) ר' שלמה ב"ר ישראל, מחבר ספר "תפארת הקדש" (פירדא תס"א) (1700), פירוש על ספר ויקרא, במדבר, דברים (פראג תע"ג-1712). 16) הרב ר' דב ב"ר נתן נטע, נפטר בשנת 1781.

מראשי הישיבה שהעמידה תלמידים רבים יש להזכיר את: 1) הרב ר' אשר זעליג ב"ר ישראל שמואל שהיה ידוע כמורה ולמדן, נפטר כ' אדר תכ"ח (1668; 2) ר' נפתלי הירץ בר, בנו של הפרנס ר' חנוך העניך מידועי-השם בדורו, שהצטיין בחריפותו ובקיאותו, נפטר בגיל צעיר במנחם אב תצ"א (1731); 3) הרב ר' בנימין עוזר ב"ר מאיר, רב בקלימנטוב ומשם נתקבל לראש הישיבה בזולקוב, חיבר ספר "אבן העוזר" חידושי גפ"ת על מס' ברכות שבת, עירובין וכו' (זולקווא תק"ל). נפטר כ"ה אייר ת"ע (1709; 4) ר' יוסף יוזפא ב"ר שמואל הלוי, עמד בראש הישיבה, חיבר ספר "יד יוסף" (זולקווא תקפ"ט). מכובד על כל בני קהלתו, שראו בו "מופת הדור" נפטר בטבת תקפ"ז (1826). 5) הרב ר' עקיבא דיין מבני בית-הדין של הרב יעקב משולם אורנשטיין ומורה הוראה.

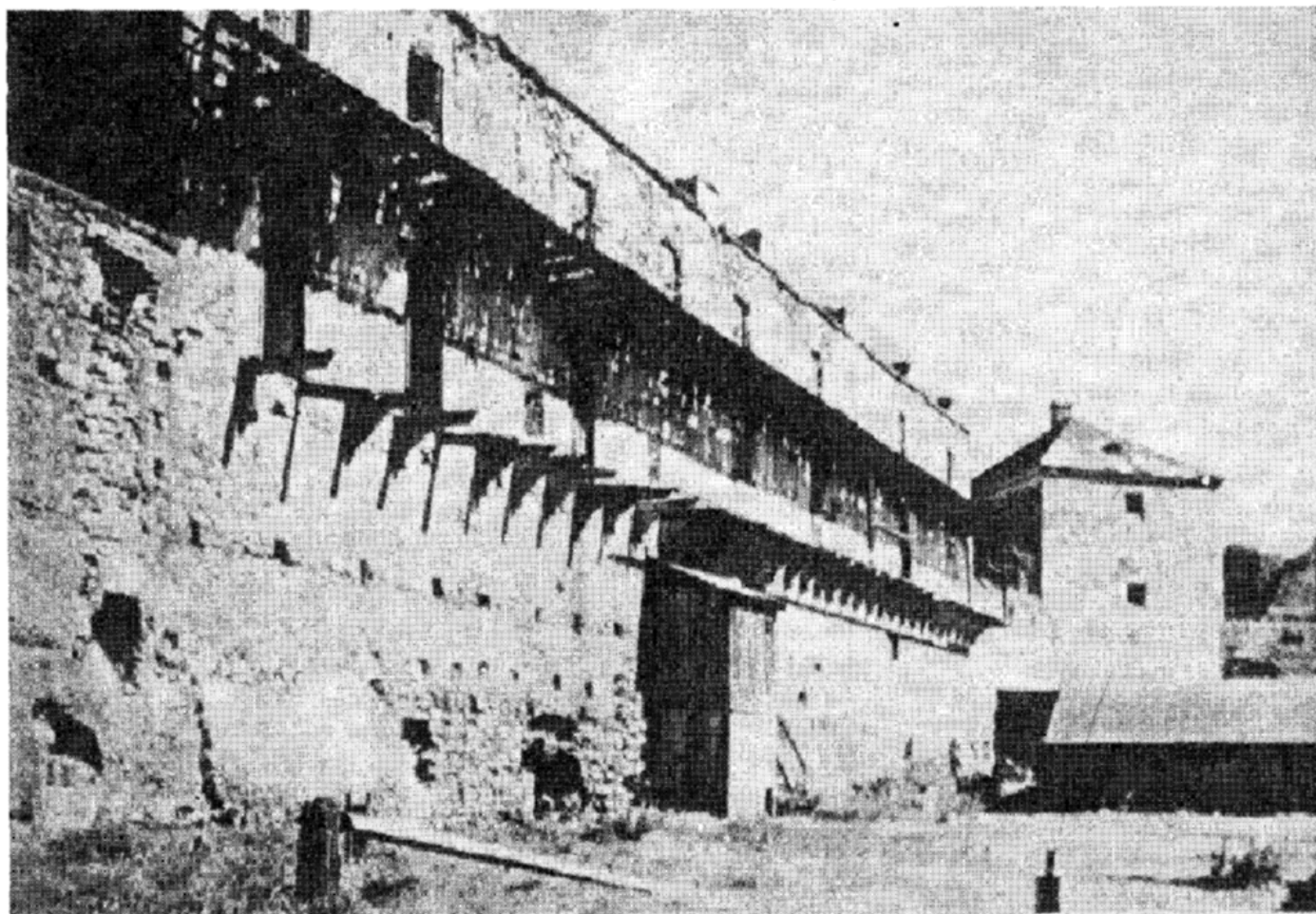

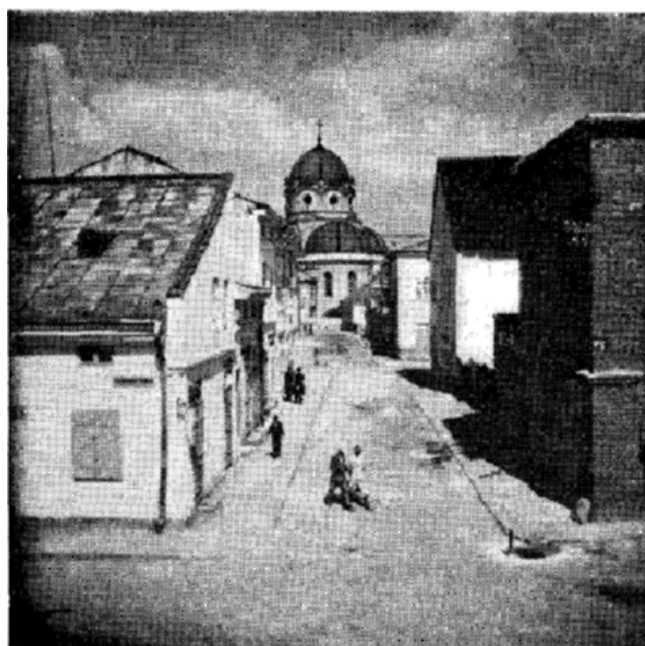
Foto. J. Rothke

966. Zółkiew. Mury miejskie.
Les remparts de la ville. — Remparts of the town. — Die Stadtmauer.

[צילום חלופי]

חומת-העיר

[צילום חלופי]

סימטה בז'ולקוב

הכנסיה הקטולית "פארא" שבה נמצא קבר
המשפחה של מייסד-העיר הטמן סטאניסלאב
ז'ולקיאווסקי

היה 18 שנים מגיד מישרים. ידידו רעו ותלמידו של הגר"א.

תודות למצבה האיתן היה בידי קהילת זולקווא לקיים חיי צבור יציבים ורבנים גדולים, אדירי תורה, שישבו רוב ימיהם בזולקבי על התורה והעבודה ועיצבו את דמות הקהלה שהיתה מסודרת ובעלת מגנון מאורגן. בהשפעתם שאפו קברניטי הקהילה לשחרר את זולקבי מההגמוניה של לבוב. שאיפתם להשיג, במסגרת האוטונומיה הקהילתית, מעמד ההולם את קהילתם ואת חשיבותה, הצליחה, כפי שיסופר, בפרק על מעמדה במוסדות האוטונומיה היהודית.

ד. רופאים, רוקחים

אח"ח 1234567

מלבד רופאים-חובשים היו בזולקבי גם רופאים מומחים שהשתלמו ברפואה באוניברסיטאות. מהרופאים הראשונים ידוע מיכאל ב"ר ישראל המכונה ⁴¹בפי תושבי העיר בשם "החשמן", לפי נוסח מצבתו היה "רופא נאמן הבקי ואומן שמו טוב כטוב שמו" הוא נפטר בי"ד ניסן שע"ד (1614). בימי המלך יאן סובי-יאסקי פעל בזולקבי אחד הרופאים היהודים הידועים ביותר באותה תקופה, ד"ר עמנואל דה יונה. מלבד פעילותו הרפואית בחצר המלך שימש גם רופא של

הוצר החכמה

בית-החולים היהודי (הקדש), שהיה כבר קיים במאה הי"ז, ובמאה הי"ח שכן — לפי רשימות השלטונות האוסטריים ⁴² — בתוך העיר, בפרבר לבוב, בשכונת למרחץ היהודי ובית הקהילה.

בבית-החולים היהודי עבדו רופאים-חובשים ⁴³א. ב-רבע הראשון של המאה הי"ח היה בזולקבי הרופא ד"ר עזריאל אברהם, שלא היה יליד זולקבי, בנו של ר' יוסף השתדלן מברוד, השתלם ברפואה בחוץ-לארץ, אחרי גמר למודיו היה שנים אחדות רופא בזולקבי ואחר כך השתקע בברודי ⁴⁴.

בשנות השלושים של המאה הי"ח היה רופא מומחה אברהם בן יצחק. — מלבדו ידוע לנו מסוף המאה הי"ח הרופא ד"ר קופיל שטיין.

בזולקבי היו גם רוקחים יהודים. הרוקח משה אפטייקר בשנת 1748, והרוקח אברהם בשנת 1765 ⁴⁵. אחד האישים רבי-העניין מסוף המאה הי"ח ובראשית המאה הי"ט היה סופר הקהילה ⁴⁶אליעזר פאוור ב"ר יעקב קאפיל מטארניפול, מראשוני יוצרי ספרות

יידיש. פאוור שמש גם זמן מה מגיה בבת הדפוס בזולקבי ⁴⁷.

הוא התחיל פעילותו הספרותית בתירגום. בשנת תקנ"ז יצא לאור בשקלוב מחזה דידקטי-רומאנטי כתוב בפרווה של המגיד המשכיל ר' חיים בר' אברהם יהודה לייב הכהן במוהילוב בשם "מלחמה בשלום". מעשה יוסף ואחיו, בדרך ויכוח ושיחה במשל ומליצה, בחלקים. תוכן העלילה הוא ספור מעשה מכירתו של יוסף ביד אחיו לישמעאלים ובואם למצרים לשבור בר. בחלק השני — תוכחת מגילה, ויכוחים בין בני יעקב וראשי חרטומי מצרים והתודעות יוסף אל אחיו ⁴⁸.

פאוור תירגם ליידיש מחזה זה, שנתחבב על חוגי המשכילים ונדפס במהדורות רבות בשם "גדולת יוסף", יצא לאור בזולקבי בשנת 1801 בבית-הדפוס של מרדכי שטיין ⁴⁹. בראש הספר צירף הקדמת המעתיק מלשון הקודש ללשון אשכנז, בו הוא מוסר, שרבים הפצירו בו להעתיק את "הספר הנחמד הלז ללשון אשכנז" שהוא "ספר סתום לפני איזה אנשים אשר אין להם יד בלשוננו הקודש". הוא עשה זאת כדי ש"יבינו ההמונים ויטעמו מנופת צוף אמרותיו הנאמרים באמת ובצדק וילמדו תועים בינה ולבל יבלו ימיהם בספורים והבלים בנויים על אבני תהו ובדבר נבלה בדויים מאנשי לצון. לא כן דברי ספר זה, כי כולן משל ומליצה, חכמה ומוסר". פאוור לא הסתפק בתרגום בלבד, אלא עיבד את המחזה במקומות רבים בסגנון שהיה בזמנו חידוש בלשון יידיש. גם בתירגומו של "בחינת עולם" לר' ידעיה הפניני הבדרשי, שהוציא לאור בזולקבי בשנת 1805 יחד עם המקור העברי, גילה כשרונות ספרותיים.

פאוור תירגם חלק מתוך הספר "מעשה-בוך" (1602) שכתוב באידיש-אשכנזית מימי הביניים לשפה יידיש המובנת ליהודי פולין-ליטא והדפיסו בשנת 1807 בשם "ספורי נפלאות" (זולקווא תק"ס), ספורי-מעשיות ומאורעות מן הגאון החסיד ר' שמואל ובנו ר' יהודה החסיד וזולתם (זולקווא תקס"ז) ⁵⁰. בשנת 1816 תירגם ליידיש את "שבחי בעש"ט", הוא היה מניצינה הרא-שונים של ההשכלה בזולקבי בסוף המאה הי"ח ומחלוציה הראשונים של הספרות העממית באידית, שניסה להכניס לספרות את שפת הדיבור העממית בלי המליצות והקישוטים מהשפה הגרמנית. הוא תירגם גם לאידית "בחינת עולם" לר' ידעיה הפניני בר'

מדינה ומדינה, בהן צוינו גם התחומים הטריטוריאליים של כל ועד-מדינה. במושב ועד-המדינה השתתף גם כבא-כוח השלטונות הוויבודת שתפקידו כ"פטרונט יודיאורום" (פטרון היהודים), או הקומיסרים שהוא היה משגרם, והם הם היו המנהלים למעשה את מושב הועד ועושים אותו למכשיר השלטון הממלכתי. מצד היהודים היו בועד-המדינה ראשי המדינה עם מנהיגם זרבה של קהילת לבוב, שהוא רבי-המדינה, וציריה הנבחרים של הקהילות. בממוצע השתתפו במושב וועד מדינת רייסין 3 ראשי הועד ו-15 מנהיגי הקהילות: מלבוב 4, ברודי 4, זולקוב 3, טישמינץ 1, סטרי 1, ליסקו 1, יאבורוב 1. מנהיג המדינה ישב בראש וניהל את הדיונים.

בישיבות היו המשתתפים יושבים לפי סדר שנקבע מראש. כך, למשל, במושב בבז'אני בשנת 1740, ישבו לפי הסדר הבא: בראש ישב מנהיג המדינה, לידו 2 צירי קהילת לבוב שבתוך העיר, ומולם 4 צירי ברודי, ולמולם 4 צירי זולקוב (3 צירים ואחד ראש המדינה), ליד צירי ברודי וזולקוב ישבו לצד כל אחד צירי קהילת לבוב שמחוץ לעיר. במקומות האחרונים ישבו צירי קהילות ליסקו, סטרי, טישמינץ, יאבורוב. במושב המדינה נבחרו גם הצירים למושב ועד דד"א.

המגנון הפקידותי היה מורכב משתדלן, סופר, רואה-חשבונות, 7 גוברים, 2 שמאים ו-2 שמשים. מדינת רייסין היתה משגרת למושב הועד דד"א 3 צירים ו-3 שמאים, לפי הסדר הבא בסירוגין: 1 מלבוב ו-2 מקהילות הפרובינציה, או 2 מלבוב ו-1 מהפרובינציה, ועליהם הוטל לייצג את עניני המדינה לפי הוראות ועד המדינה.

במאה ה"ח יורדת השפעתה של קהילת לבוב עד כדי כך, שרק רבה של לבוב בלבד נשאר רבי-המדינה. בתוך מדינת רייסין התחוללו מלחמות קשות בין לבוב לבין שאר הקהילות שלא רצו להכיר בעליונותה. בראש המאבק עמדו זולקוב, ברודי ובוצ'אץ', שניהלו את האופוזיציה נגד ההגמוניה של לבוב. עוד במושב ועד-המדינה בשווייץ בשנת 1664 התקיפו בחריפות את קהילת לבוב ושאפויותיה להשתלט על עניני הקהילות. ביחוד התנגדו בשנים הבאות לתקנתו של הוויבודת מארק מאטצ'נסקי, שקבע, כי פרנסי קהילת לבוב הם גם נציגי היהודים ברייסין כולה. במושב זה

אברהם הברדשי בשם "שפה ברורה" ⁴⁵ב עם הנוסח העברי ופירוש קצר (זולקווא תקס"ה — 1805) ⁴⁶ג.

כסופר הקהילה היה בעל השפעה גם בעיצובם הרוחני של תושביה. בזכות סגנונם העממי היו ספריו מקובלים על קוראי זמנו שלא ידעו עברית, ביחוד על הנשים.

V זולקוב במוסדות האוטונומיה

למעשה, זולקוב היא שנתנה את האות ברייסין, לאחר שנותקה מקהילת לבוב בשנת 1626, להקמת ועד הגליל לבוב, שנוסד כיתר ועדי גלילות לפי דרישת אצילי רייסין בסיימים בוישניה בשנת 1658.

אתרי פלישות הקוזאקים והטטרים התחילו הקהילות שהיו מסונפות לקהילת לבוב — ברודי, זולקוב, בובארקה, בוצ'אץ', טישמינץ, בוהורודצ'אני, רוהאטין, זלוצ'וב, ליסקו, להשתחרר ממנהיגותה ולהכריחה להת-ייעץ בהן בעניני מסים, תקציבים וגם בעניינים כלליים. על רקע זה הוקמה מדינת רייסין וועד בראשה. מדינת רייסין הקיפה במאה ה"ז גם חלקים ממחוז בראצלב (עד קיוב ודניפר) ופודוליה עם לבוב כמרכזה. לאחר השלום עם התורכים בבוצ'אץ' (1672) נותקה פודוליה, וכאשר הוחזרה לפולין אתרי חוזה-השלום בקארלוביץ (1699), לא רצו יהודי פודוליה להצטרף למדינת רייסין ולהכיר במרותה של לבוב זרבה, והקימו בשנת 1713 את ה"מדינה" משלהם עם הרב מסאטאנוב כרבי-המדינה, ^{אוצר החכמה}

קהילת לבוב היתה המרכז למדינת רייסין שעמה נמנו תשע קהילות, והיא היתה משגרת לועד ארבע ארצות שנתכנס ביארוסלב או בלובלין את ה"מבוררים" כנציגי כל המדינה, והיא שהחזיקה בידיה את המקומות בועד המדינה, דבר שעורר את חמת הקהילות המסונפות וגרם במרוצת הזמן למלחמה קשה להשתחררותן ממרותה המוחלטת של לבוב בסוף המאה ה"ז. ועד המדינה, מלבד היותו הגוף המינהלי המתווך בין הסיים היהודי — ועד ארבע ארצות — לבין קהילותיה, ניהל גם את ענייני הפנימיים של המדינה — ומילא תפקידים של גוף ממלכתי בעניני מסים.

מטעמים פיסקאליים היתה ממלכת פולין מעוניינת בקיום ועדי מדינות, ולפיכך הכירה בקיומם על יסוד פריבילגיות-יסוד מיוחדות, שהמלך היה מעניק לכל

באו לידי הסכם, והכניסו כמה תיקונים בתקנות קהילת ז'ולקוב.³

בשנת 1700 הצליחו הקהילות הקטנות יותר להכניס לועד הגליל את נציגיהן, והרכב הועד היה: אלעזר מלבוב, פרנס ראשי של המדינה, יעקובוביץ מלבוב, סופר הועד יצחק בן ר' שלמה כץ מז'ולקוב,⁴ מנחם מברודי, שמואל מסטרי, מרדכי מטישמינץ, איזיק מצרנליצה, מתתיהו מקוסוב וליטמן⁵ מזאלושה.

בשנת 1707 ("א אלול תס"ח) נתכנס ועד-המדינה בסטראליסק לדון בסכסוך שפרץ בין קהילות ליסקו לסאנוק. הסכסוך הועבר לבית-דין מורכב מרב-המדינה ר' נפתלי הירץ אשכנזי כיו"ר, הרב מז'ולקוב ר' אבלי בר' מרדכי אברהם, הרב הירש מליסקו ומנהיג קהילת ברודי ר' יעקב אברהם זאלקווער בן יצחק זאלקווער, שהיה פרנס דד"א.

לצערנו, מעטות הידיעות על ועד-המדינה, הרכב חבריהם והתוועדויותיהם.

ידוע עוד הרכב ועד-המדינה, שנתכנס בשנת 1714 בבורשטין לשם חלוקת מס-הגולגולת, ובקוליקוב ב-17/7 1720 ("א תמוז תפ"ו) ובו השתתפו 5 באי-כוח מז'ולקוב ובכללם פרנס הועד ר' נתן בן בצלאל המוכסן, 3 באי-כוח ברודי, 1 בוצ'אץ, 1 זלוצ'וב, 1 מעיר אחרת, יחד עם רב-הגליל מלבוב השתתפו בו 15 חברים.

בכינוס זה אושר פסק-הדין בענין ליסקו-סאנוק, לפיו הוכרה ההגמוניה של קהילת ליסקו על סאנוק.

כן נידון בכינוס זה במיוחד הסכסוך שבין לבוב לקהילות הגליל בענין רב-המדינה, שבו מילאו נציגי ז'ולקוב תפקיד ראשוני.

לאחר פטירתו של הרב הגאון החכם צבי בשנת 1718 נבחר הרב ר' יהושע פאלק (1681—1756) לרב בלבוב והגליל, אולם זמן קצר אחרי בחירתו הצליח אחד מגבירי לבוב, בתמיכתו של הוויבודה מרייסיין יאב-לונובסקי, להושיב על כס-הרבנות את התנו ר' חיים בן ליזרל. בשנת 1720, בגמר מועד הקונסנס של הרב פאלק, לא האריכה אותו הקהילה ובחרה ברב ר' חיים בן ליזרל לרב בלבוב והגליל, בחירה זו אושרה גם על-ידי הוויבודה יאב-לונובסקי.

הרב ר' יהושע פאלק, בעל ה"פני יהושע", הוכרח לעזוב את לבוב ועבר לבוצ'אץ, מקום מגוריו של מחותנו ר' אריה לייבוש. משם פנה אל קהילות הגליל,

שהכריעו לטובתו ולא הכירו בר' חיים בן ליזרל.

במושב ועד הגליל בקוליקוב הוכרו חרם על ר' חיים. בפסק זה הודגש בפירוש, ש"אין לאנשי הגליל עוד חלק ונחלה בק"ק לבוב ומכ"ש (מכל שכן) להרב שיקבלו עליהם, אולם אנחנו כולנו כאחד, כל הקהילות הגליל מקצה אל הקצה כולנו חייבים בכבוד הרב המאה"ג מוהר"ר יהושע הנ"ל, הוא לבדו נשיא יהיה בתוכנו ומבחר המקום אשר יבחר באחת הקהילות הגליל שם יהיה ואנחנו סרים למשמעתו בכל עניני הרבנות". במאבק זה סייעו נציגי קהילת ז'ולקוב, ובמושב המדובר נתבלט במיוחד נציגה ר' נתן בן בצלאל. בגלל סכסוכים אלה לא השתתפו נציגי לבוב במושב.

ב-10 ביוני 1723 כינס סגן שר האוצר, פשבנדובסקי, את ועד-המדינה לבוברקא, לשם חלוקת מס-הגולגולת, וב-15 יאנואר 1724 נתכנס הועד שוב בעיירה זא-לושצ'ה. השלטונות היו מעוניינים ביישוב הסכסוכים בין ראשי קהילת לבוב לבין ראשי קהילות במחוזות רייסיין, כפי שאנו למדים מתוך מכתבו של סגן שר האוצר י. פשבנדובסקי שנשלח מווארשה ב-13 בנובמבר 1725 אל פרנס הגליל ר' חיים רייצס.

הניגודים בין לבוב לבין קהילות הפרובינציה בשאלת הרכב הועד ומרותו נמשכו, שכן ראשי קהילות הפרו-בינציה לא הסכימו לשיתוף באי-כוחה של לבוב בועד-המדינה. גם בשאלות ארגוניות וכספיות הוחמרו הסכסוכים. הדבר גרר אחריו התערבות של השלטונות, כשלא נפרע מס הגולגולת.

במכתבו הנ"ל אל פרנס הגליל ר' חיים רייצס, הזהיר סגן שר האוצר מחוסר התיאום בין פרנסי לבוב והפרובינציה, ודרש לכנס מיד את מושב ועד-המדינה בביאליקאמין שליד ברודי לשם סידור חלוקת המס על הקהילות, מאחר שזמן פרעונו חל עוד ב-8 באוקטובר 1725. נראה, שאותרתו של סגן שר האוצר לא מצאה אוזן קשבת, כי הכינוס בביאליקאמין לא נתקיים, משום שראשי הפרובינציה לא הסכימו לשתף את נציגי לבוב בועד-המדינה.

המאבק בשאלת רב-המדינה ובעניינים הארגוניים והכספיים נמשך עד 1740. בהשתדלותו של מושב ועד ארבע ארצות ביארוסלב, הגיעו במושב בברז'אני⁶ לידי הסדר סופי, כנראה תחת לחץ השלטונות שהיו מעוניינים בחלוקה ובגביה מסודרת של מס-הגולגולת, דבר שהיה קשור בקיום יחסים תקינים בתוך ועד-

המדינה ובהשפעתו על הקהילות.

במושב זה השתתפו 18 צירים וביניהם נציגי לבוב, מזולקוב ראש המדינה ר' ישראל איסר, מברודי ר' מרדכי באבד, ליסקו, סטרי, טישמיניץ, חודורוב יאנוב מלבוב (לבקו לאנדס, ליטוואן) ועוד.

העניינים הנוגעים למדינת רייסין סוכמו במושב זה ב־15 סעיפים. בסעיף 1 נקבע, שבזמן הערכת המסים וחלוקתם לפי הקהילות יהיו נוכחים 2 שמאים מלבוב ו־5 מכל המדינה. לבחירות פרנסי־המדינה יש לשגר 2 מנהיגים מלבוב ומספר של נציגי המדינה, לפי החלטת המושב ביאריצוב (סעיף 2).

לשם קביעת יום התועדות המדינה דרוש רוב של 6 מלבוב ו־12 מן הגליל (סעיף 3). במושב ועד ארבע ארצות ישתתפו 2 ראשי לבוב ו־2 ראשי הפרובינציה (סעיף 4). באסיפת ועד ארבע ארצות להערכת מס־הגולגולות לאוצר הממלכה ישתתפו 3 שמאים מכל מדינת רייסין, פעם שנים מלבוב ופעם שנים מן הגליל (סעיף 5). מס־הגולגולות יוטל על לבוב באותו סכום שמשלמת העיר הגדולה ביותר בלי סניפיה. סעיף זה שונה במושב הועד בבוקרקה ב־20 ביולי 1763 א לטובת לבוב, בגלל המשבר הכלכלי שפקד את קהילת לבוב, הוחלט שסכום המס החל עליה ייקבע כפעם בפעם.

בסעיף השביעי בוטלה זכותם של נציגי לבוב לבחור בחברי הועד, וזכות זו נמסרה לפרנס הראשי של המדינה ולרב־הגליל. סעיף 8 דן בסדר החתימות על תעודות, החלטות הועד, סדר מקומות־השיבה, והרכב הועד שנקבע באופן זה: פרנס המדינה הראשי, 4 מנהיגים מלבוב, 4 מזולקוב, 4 מברודי ומקומות־ישיבתם לפי הסדר הבא:

בראש השולחן יושב הפרנס (מארשאלעק), שבמחצית הראשונה של המאה ה־17 היה תמיד מנהיג קהילת זולקוב. לשני צדדיו — מנהיגים מלבוב (העיר), בצדי השולחן — 4 מנהיגים מזולקוב ואחד מלבוב (מקהילת חוץ־לעיר) מזה, ו־4 מנהיגים מברודי ואחד מלבוב (חוץ לעיר) מזה, מכאן, שהועד מנה 13 חברים.

בסעיפים 9—12 מדובר בבחירת רב־המדינה, שיהיו נוכחים בה מועמדים המיוצגים על־ידי פרנס הועד שהיה תמיד מזולקוב ועל־ידי מנהיג אחד מברודי. בדרך כך קיפחה לבוב את יזמתה בענייני בחירת רב־

המדינה, אף־על־פי שרב־המדינה היה צריך לשמש גם רב בלבוב.

בסעיף 15 נקבע, שמנהיגי לבוב המשתתפים במושב ועד־המדינה יקבלו "דיאטות" (אש"ל) כפולות משאר מנהיגי הגליל. הדבר חל גם על שמאי מס־הגולגולות. מאז מושב ועד־המדינה בברזאני, אבדה לבוב את השפעתה בגליל רייסין.

במחצית הראשונה של המאה ה־17 התבלטו בועד־המדינה רבני וראשי זולקוב, וביחוד במושבים שהת־כנסו בקוליקוב, בוקרקה, ברודי ובורשטין. כבר ברבע הראשון של המאה ה־17 נבחר פרנס ראשון ר' גרשון נתן, בנו של ר' בצלאל מוכסן, שהיה שנים רבות הדמות הבולטת בהתועדות של ועד־המדינה. הוא היה ראש ומנהיג בקהילת זולקוב, כבר בשנת תנ"ט (כ"ו אלול 1659), וחתום יחד עם פרנסי ומנהיגי הועד דד"א במושב ביארוסלב, בנו של ר' בצלאל מוכסן, שעמד בקשרים הדוקים עם חצר המלך סוביאסקי. ירש מלבד רכוש אביו גם את משרותיו בקהילה. ויחד עם גיסו ר' חנוך־העניך השתלט על הקהילה. ר' גרשון היה בעל מרץ ותקיף, וידע להרחיב את מסגרת שלטונו לא רק על קהילתו אלא גם על ועד־המדינה. חנוך־העניך, חתנו של בצלאל מוכסן, היה מנכבדי זולקוב, ובימי חותנו מילא תפקידים מכריעים בחיי הקהילה, כאשר נבחר בצלאל בשנת 1688 לראש הקהל, נתמלא התנאי המיוחד במינו שלו "ליתן כבוד לחתנו הקצין כמוהר"ר חנוך־העניך להיות ראש הקהל לישב במקומו ולהיות כמותו לכל דבר". הוא היה למדן ונמרץ בניהול ענייני הקהילה. גם גרשון היה למדן, וחידוש שלו פורסם בספר פלפולא חריפתא של יואל בר' יוסף על כתובות⁸. היה בעל־השפעה, ושערי השרים היו פתוחים לפניו. בהשתדלותו לפני המושל הודח הרב מטארנופול ר' יהושע העשיל, בן הרב יצחק מקראקא, ובמקומו נתמנה מתנתנו הרב אריה ליב.

על־ידי נשואי בנותיו היה מקושר עם המשפחות המיוחסות ביותר של רבני פולין. בת אחת היתה נשואה להרב מרדכי היילפרין, השניה — לאה, להרב משה אלחנן היילפרין אבד"ק זלוצ'וב ואח"כ בשא"ר וגרוד⁹, הבת השלישית היתה אשתו של ר' דוד, בן הרב ה"חכם צבי", שהיה רב ביאריצ'וב ולעת זקנתו עזב את הרבנות והתגורר בעירה לעשניוב שליד

⁸ דבר חכמים

עם בחירת הרב לנדא לרב בקראקא בשנת 1754 פרצה המחלוקת מחדש. אחרי ר' גרשון נתן ששימש שלזשים שנה פרנס ראשי של ועד-המדינה, תפס את ראשות הועד ר' ישראל בן מרדכי איסר'ס.

אף הוא מהדמויות הבולטות בתולדות יהודי ז'ולקבי, ובא בקשרי-חיתון עם משפחת באב"ד, מנגידי ברודי. בשנת 1728 נאסר ר' ישראל איסר'ס בז'ולקבי בקשר עם העלילה על הרב יהושע רייצס בלבוב והרב מלבוב ר' חיים שברת לז'ולקבי והודות שהזהר הספיק לברוח מפה. כל רכושו של ר' ישראל איסר'ס הוחרם.¹⁰

את בתו אסתר, השיא ר' ישראל איסר'ס לר' נפתלי הירץ שהיה רב בראווא. בשנת 1742 (תנ"ג) נתקבל נפתלי הירץ לדיין ומורה-צדק בעיר מגורי חותנו — ז'ולקבי, ומאז קראו לו ר' הירץ ר' איסר'ס. את בתו השניה רבקה, השיא לפנחס משה, בנו של פרנט קהילת לובלין, אברהם ר' חיימ'ס, שהיה רב בסוויירד, בהשגת פעת חתנו ר' פנחס, הצטרפה קהלת ז'ולקבי עם ראשיה ונכבדיה בזמן המחלוקת הגדולה סביב הרב ר' יונתן אייבשיץ לסיעת אוהדיו. ביזמתו של ר' ישראל הכריזה ז'ולקבי בשנת 1751 (תק"א) חרם גדול בכל תוקף ועוז על "כל הזדוברים על צדיק מהר"י אייבשיץ עתק". גם ר' איסר'ס חתם על חרם זה. אחרי מותו, בקיץ 1746, התאסף באלול תק"ו ב"זאלושצ'ה מושב ועד הגליל לשם בחירת ממלא מקומו. אולם בהתיעצות זו, ב"ט באלול, נתקבלה ההחלטה, שמחמת רבוי הוצאות הגליל ושפרנסי הגליל הם כעול וכמשא כבד, והואיל והוצאות הפרנס והגליל עולות שנה שנה אלפי אלפים זהובים ואין בהוצאות אלו שום "פועל יוצא לטובת הגליל" — "לסגור בעדינו דלתי זכיונינו וקבלנו עליו בקבלו יום זה בחרם הגדול והנורא להקל מעלינו עול הכבד הוצאות הגליל שלנו ועלה במוסכם כולנו ח"מ שמהיום עד כלות שתי שנים מיום אל יום חלילה לנו, יחיד או רבים, אשר ירצו להתנכל בנכלי דתות ובערמה לעשות שום פעולת און, למען פרנס הועד בהגליל שלנו הנ"ל במשך שתי שנים הנ"ל¹¹ מנהיגי ברודי ראו בהחלטה זו פעולה מכוונת נגדם, לא גרתעו מאוימים בחרמות וקנסות, ומינו על דעת עצמם בשנת 1750, בהסתמכם על קשרים עם השלטונות, את נציג ברודי הרב דחייטין, ר' יצחק יששכר בעריש באב"ד.

ברודי והיה שמש בית-הכנסת מבלי שיגלה זהותו. אך לפני מותו גילה שהוא בנו של הרב החכם צבי. הוא אבי המשפחה הידועה האלברשטאם, שמתוכה יצאו רבנים ומנהיגי קהילות ברייטין.

בזמן ראשותו של ר' גרשון פרץ הסכסוך בין לבוב וקהילות הגליל בעניין רב-המדינה, והוא השתלט על הועד והכניעו לרצונו.

המחלוקת בענייני רבנות המדינה גמשה עד לכיבוש האוסטרי. עד סוף המאה הי"ז שימש כרב-הגליל של מדינת רייטין, בלי כל התנגדות, רבה של קהילת לבוב חוץ-לעיר. כפי שתואר לעיל, התחילה המחלוקת אחרי בחירתו של הרב ר' יעקב יהושע (בעל "פני יהושע").

לאחר שהרב חיים בן לייזרל הוכרח להימלט מלבוב בקשר למשפט המומר יאן פיליפוביץ, נבחר לרב הקהל (1755) ר' אריה ליב בן שאול, בעל בתו של הרב החכם צבי, לאה. פרנסי לבוב השתדלו, בלי הסכמת ועד הגליל, להשיג בשבילו אישור לכהן גם כרב-המדינה, בהשפעת קהילת לבוב הביע המלך או-גוסט ה"ו במכתבו מיום 20/11 1735 אל הוויבודה אדם צ'ארטורסקי, את התמרמרותו על פרנסי קהילות הגליל הנפרדים מקהילת לבוב, ונתן הוראה שעליהם להכיר בקשר עם לבוב.

אולם גם מכתב המלך לא הועיל. באותה שנה כחרו פרנסי ועד-הגליל את הרב מז'ולקבי ר' יצחק בן צבי לנדא, חתנו של ד"ר עמנואל דה יוגו כרב-הגליל. הוא העביר את מושב רבנות המדינה לז'ולקבי. מובן, לבוב לא הסכימה לבחירתו, וביחוד התנגד לה ר' אריה בן שאול, רבה של לבוב. המריבות בין שני הרבנים נסתיימו בשנת 1749, כשחזר הרב ר' אריה ליב לגלוגא. יציאתו מלבוב עוררה את נציגי ז'ולקבי לכבוש את כס הרבנות למען ר' יצחק לנדא, אולם קהילת לבוב לא הסכימה לכך.

אז דרשו במושב ועד הגליל בבז'אני (1740), שורבנות הגליל תחולק, מחציתה בידי הרב לנדא ומחציתה לרבה של לבוב שייבחר, ובמקרה שהרב ר' יצחק לנדא יעלה לירושלים או יקבל רבנות בעיר אחרת — יבוא רבה של לבוב במקומו ויכהן כרב של כל גליל רייטין. בלבוב נבחר לרב ר' חיים בן הרב הגאון ר' שמחה הכהן רפפורט, שהיה רב בסלוצק.

בימי שלטונו של ר' דב בער באב"ד ירדה הש"פ פעתה ומעמדה של ז'ולקוב בועד הגליל. בימי המח" לוקת בעניין רבנות המדינה בשנים 1755-1771 היא ניסתה לתפוס את מקומה הקודם, אולם לשוא. כבר הגיעה תקופת התמוטטותה של האוטונומיה הקהיל"תית בפולין, שהביאה לידי חיסולה בשנת 1764.

בועד ארבע ארצות השתתפו גם נציגי ז'ולקוב. בשנת 1666 חתם ר' משה בן אהרן מז'ולקוב, יחד עם יתר מנהיגי מדינות יהודי פולין, על שטר התחייבות שמסרו ב־3 בינואר למוזכיר האוצר קאז'י-מירז' קובאלסקי לתשלום 26,000 לצרכי הצבא¹⁴. בשנים תפ"ד-תצ"א השתתף במושבי ועד ארבע ארצות ביארוסלב ר' יצחק בר צבי הירש לנדא (המכונה הירש מעליש) בתפקידו כרב-המדינה¹⁵.

בשנים 1676-1690 השתתף במושבי ועד ארבע ארצות¹⁶ ראש המדינה בגליל לבוב ר' דוד בן יצחק פרעגיר מבוצ'אץ', שהשתתף גם בועד הגליל שהת-כנס ב־"א טבת תכ"ד (1663).

גם דוד בר' יצחק כתבן "הראש הקצין ומנהיג מדינה וארצות" היה ממנהיגי ועד הארצות¹⁷.

vi שבתאים בז'ולקוב

על אף האכזבות הקשות שבאו על המוני אוהדיו של שבתי צבי לאחר התאסלמותו והשתדלויותיהם של רבנים וראשי הקהילות בפולין לעקור כל זכר תנו-עתו עליידי שריפת קונטרסים ואפילו דפים מפנקס-אות הקהילות שבהם נזכר, נשארו בקהילות פולין, ביחוד בחבליה המזרחיים, אותדים ונאמנים, שראו בשבתי צבי את המשיח הגואל שהתלבש בלבוש זר, נתעלם וסופו להתגלות מחדש. אמנם קבוצות אלו פעלו בסתר ובמחתרת כדי שלא לעורר על עצמם רדיפות ושמהאות. השליחים שבתי רפאל, מרדכי מאיזנשטאט (הנקרא גם בכינויו מרדכי חסיד מפראג) עודדו את נאמני שבתי צבי בפולין, וכעבור שנים אחדות התארגנו בראשותם של השיל צורף מוילנא (ואחרי-כך בקראקא) וחיים מלאך¹ שגילו אמונתם השבתאית רק למאמינים ולמקורבים ואילו כלפי חוץ העלימוה.

שנים לפני עליית החבורה של יהודה חסיד (א) וחיים מלאך לארץ-ישראל, היה פעיל בז'ולקוב בכיוון שב-

לראש המדינה. מנהיגי ז'ולקוב לא רצו להשלים, שר' בעריש באב"ד נבחר לראש המדינה, והגישו לשלטונות קובלנה על מנהיגי ברודי בטענה, שמינו אותו על דעת עצמם לפרנס הגליל. הם ונציגי לבוב וטישמיניץ החרימו את מושב ועד-המדינה שבאב"ד כינסו בברודי ב־19 ביוני 1750, לשם התייעצות על תשלום החוב בסך 150,000 זהוב' בהתמרמרות הצהיר ר' בעריש, כי יחלק את מסי הגולגולת גם בלי הש-תתפותם של הנציגים המחרימים את הועד — וכדבריו כן עשה.

הסכסוך הזה גרר אחריו תלונות בפני סגן האוצר של הממלכה, והצטרפו לה גם אדוני ערים אחרות בגון: חודורוב (1752) סאנוק (1754) סטראליסק (1755) דרוהוביץ, דולינא, רואטין, קוליקוב, פומר-רו'אני, גרודק (1756) ובוליהוב (1760).

ז'ולקוב הורדה ממעמדה בועד-המדינה. ראשיה הצליחו רק בדבר אחד, שחתנו של ר' איסרס, ר' פנחס משה בן אברהם ר' חיימש, נתמנה למוזכיר ונאמן הועד וראש-בית-דין.

כנאמן מדינת רייסין השתתף בדיונים הקשורים בחלוקת מס-הגולגולת (דיספארטאמענט).

ראו בו אישיות בולטת וכינויו בתעודות פולניות "Pinchas Abramowicz, Wiernick z prowincji Ruskiej, obywatel miasta Zółkwi".

תחילה היה ר' פנחס משה רב בסווירז', ובשנת 1745 נתקבל בהשפעת חותנו, ר' ישראל איסר'ס, לרב בז'ולקוב. הוא שימש גם פרנס ועד-המדינה ואח"כ גם נאמן דד"א. בכהונות אלו שימש עד 1764. הוא יצא בחריפות נגד הרב ר' יעקב עמדין במלחמתו נגד הרב יהונתן אייבשיץ, ואירגן את החרם על יריביו. אולם במרוצת הזמן התחרט על כך שהיה מתומכיו של הרב אייבשיץ. כשנתגלה קלוגם של מא-מינים בש"ץ והוכרז החרם בלבוב, לוצק, ברודי ודובנא, התחרטו ר' פנחס ואביו שעמד בועד דד"א בראש סיעת אוהדי-אייבשיץ על העזרה שהושיטו להם, כי "נתבאר בעליל שהוא יונתן בכור שטן המשטין את ישראל וזירזו (ר' פנחס משה) להכריז חרם בועד הקודש על ספריו ועל הקמיעות"¹².

בנו ר' שמואל כתב עליו "שהיה אבדק"ק סווירז', פרנס דגליל לבוב ונאמן דד"א והיה תורה וגדולה במקום אחד¹³.

הא"י, חיים מלאך, הוא חיים בן-שלמה "המורגל בפומי דאינשי ר' חיים מלאך" שהיה למדן ומקובל והיו לו תלמידים גם מבין רבנים. ביחוד היה כח השפעתו על שומעי דרשותיו שבהן הלהיב. הוא הצטרף למחנה השבתאים עוד בנעוריו.

בשנת 1690 נסע לאיטליה ולמד את תורת הסוד מפי ראש המקובלים באיטליה משה ח' זכות, ואחר כך מפי תלמידו ר' בנימין כהן מריגין, שהיה שבתאי מובהק מכיוונו של נתן העזתי. מאיטליה חזר חיים מלאך לפולין כשליח השבתאות. המתונה של אנשי איטליה. בשנים 1690-1692 ישב בזולקביץ והפיץ בין חכמי פולין את תורתם של אנשי איטליה ותורתו של נתן העזתי שלמדה בביתו של ר' בנימין כהן, שם קרא את כתביו ("מעשה בראשית, סוד האלהות"). בבית-המדרש בזולקביץ לימד קבלה בשיטתו והיו לו תלמידים רבים.

בשנת 1692 עזב את פולין ויצא לתורכיה. ישב באדריאנופול עד 1694 ולמד מפי שמואל פרימו, מי שהיה סופרו של שבתי צבי ומנהיג השבתאים המתונים, לא המיר דתו עם המרת ש"צ והיה אב"ד באר-ריאנופול. בשאלוניקי התקשר עם ראש האגף הקיצוני של כת המומרים (דונמה) ברוכיה³ שהטיף לשיטה חדשה בקבלת השבתאות שגרמה, לפי גרשום שלום, לניהיליזם והפקרות, השתוללות יצרים ומעשי עבירה. לאחר שספג תורות אלו נטש חיים מלאך את תורת השבתאות של המתונים ועבר למחנה הקיצונים, נתחבב על מנהיגיהם בתורכיה, שראו בו שליח תורתם בפולין. לאחר שובו בסוף 1694 לפודוליה, שהיתה עד 1699 נתונה לשלטון תורכיה, הפיץ בה את תורת השבתאות הקיצונית. בשנים 1694-1696 — עד תשרי תנ"ז — התגורר בזולקביץ ולימד בבית-המדרש שב-סהילה, שנעשה על ידו אחד ממרכזיה העיקריים של השבתאות הקיצונית ברייסין.

באמצעות מרדכי אשכנזי, שחזר מזולקביץ לאיטליה בשנת 1696, כתב לרבנותיו באיטליה אברהם רוויגו ובנימין הכהן איגרת, בה הוא העלה את יסודותיה העיוניים של השבתאות על "סוד האלהות" ואת האמת שקבל מפי שמואל פרימו, את "הדברים עמוקים הנסתרים" ששמע ממנו ימסור להם "כשיתן השי"ת שנתראה פנים בפנים נמתיק סוד ויהיה באפשר בקרוב בע"ה כי אנחנו נוסעים לארץ הקדושה ושמעתי

מהתורני מהר"ר מרדכי שאתם גם כן בדעתכם לנ" סוע לשם, א"כ נתראה שם בד בבד יחדיו ואהיה משמש לפניכם כתלמיד לפני רבו".⁴

בהיותו בזולקביץ השפיע בדרשותיו על שומעיו ותמורה, שעם חוג מעריציו נמנה גם ר' גרשון נתן בן בצלאל המוכסן, שעמד שנים רבות בראש הקהילה והיה ראש מדינת רייסין. הוא הוסיף גם למכתבו הנ"ל שורות אחדות, בהן הוא מעיר ש"זה שנתיים ימים לומד בבית המדרש התורני הרבנים המקובל נ"י (נר ישראל, גרויאר) (פ"ה) פאר הדור, פטיש החזק) כמהר"ר חיים".

אולם פעילותו של חיים מלאך בזולקביץ, שהשפיעה גם מחוץ לגבולותיה, עוררה חשדות בגלל דרשותיו שבהן היה מנבא, כי בשנת תס"ו, ארבעים שנה לאחר המרתו, ישוב שבתי צבי לתחייה ויתגלה שוב. וכמשה רבנו שהביא את היהודים לארץ-כנען רק לאחר שנדד ארבעים שנה במדבר, יגאל את ישראל מצרותיו ואף מעונותיו.

על אף הרדיפות שרדפו אותו הרבנים נצטרפו אליו מספר מתלמידיו בשנת ת"ס לחבורת החסידים שעמם עלה לארץ ישראל, בארץ-ישראל היה עד שנת 1703. הופיע בגלוי כשבתאי והטיף בירושלים לאמונתו. עשה צלם דמותו של שבתי צבי, והנוהים אחריו נשאו אותו בבית-תפילתם ויצאו עמו במחול ושירה.

מירושלים יצא לתורכיה וארצות הבאלקאן, לאוסטריה ולפולין כשליח שאסף מעות ארץ-ישראל, אף-על-פי שלא קיבל שום שליחות מעדת האשכנזים בירושלים. כשנודע הדבר בירושלים, שלחו מנהיגי עדת האשכנזים בירושלים הודעה על כך בידי שליח מיוחד, ר' יחיאל מיכל, ל"ועד ארבע ארצות". גם רבני קושטא שלחו מכתב לראשי הקהילות והזהירו "שלא יכשלו בבני אדם שאינם מהוגנים ולא יתנו להם המעות לעניי א"י, כי לעצמם הם דורשים". למרות האזהרות האלו הוא הופיע גם בפולין כשליח א"י.

בכסלו תס"ט (1708) היה בטיקטין, גם כאן כשליח ארץ-ישראל והצליח להשיג מהקהל התחיבות על סך 400 זהוב, והרי המסופר בענין זה בפנקס הקהל (דף רפ"ד)⁵. "בהיות כי עבר עלינו האיש הקדוש והטור, גברא רבא ויקרא, ה"ה האלוף החכם הכולל התורני

רוויגו הכניס אותו בלימוד הקבלה, ולא הניח בידו לחזור לפולין עד שישלים לימודו. בסיון תנ"ז נסע לפולין כדי להביא משם את אשתו ואת בנו, וחזר עמם מז'ולקוב בג' כסלו תנ"ז.

בהשפעתו של רוויגו היה ר' מרדכי אשכנזי רושם בפנקס את החלומות שלו וגלויי "המגיד" שאת קולו היה שומע בחלום. "המגיד" היה מגלה לו, לדבריו "בפנקס החלומות" שלו, סתרי תורה סודות וביאורים להבנת הוזהר ועניינים העומדים ברומו של עולם.

בספר כלולות שאלות שרוויגו שאל את "המגיד" שלו ותשובותיו. ה"מגיד" מדריך את אשכנזי גם בענין נסיעתו לפולין, ודוחה את כוונתו לקנות באיטליה סחורות למכירתן בפולין כדי לכסות בהרווח חלק מהוצאות נסיעתו, ולהיפך, הוא דורש ממנו להקדיש את כל זמנו ללימוד, וכן דורש הוא, שרוויגו יתן לו 50 זהובים, כדי שישכור לעצמו בז'ולקוב רב ללימוד עמו יומם ולילה. לאחר שחזר אשכנזי עם אשתו ובנו דוד מפולין ציוה עליו "המגיד" להתמסר ללימוד. גילוייו של "המגיד" שמשו חומר לספרו "אשל אברהם" על הוזהר. לשם הדפסתו בהידור נסע רוויגו, יחד עם מרדכי אשכנזי, בשנת 1700 לפירט.

מ"פנקס החלומות" שלו עומדים אנו על המאמינים מסיעתו של נתן העזתי, מרדכי החסיד מאייזנשטט, שמות בני משפחתו עם נשותיהם, חבריו ותלמידיו של אברהם רוויגו.

בשנת 1701 (16 בינואר) הפליג רוויגו מליוודנו לארץ-ישראל עם 25 נפשות, ובכללן ר' מרדכי אשכנזי ובני ביתו, והגיע ליפו בכ"ג שבט תס"ב, כשבאו לירושלים פרצה מגיפת הדבר ובה מתו ר' מרדכי אשכנזי, אשתו ובתו. הוא הניח שני בנים שגדלו ונתחנכו בחוג החסידים מסיעת ר' יהודה החסיד. בנו דוד יצא בשנת 1745 כשליח ירושלים לחוץ-לארץ.⁷

לאחר שיצא חיים מלאך לגרמניה, עמד בראש השבתאים בז'ולקוב יצחק קאדיינר. לפי הרב ר' יעקב עמדין נתפשטה השבתאות ברייסין בהיקף רב, וביחוד בז'ולקוב, פודהיצה, ראהאטין, גרודק "בפרטות מלבד שאר מקומות מבכרין ומשחקין בואלקו הראש ולענה איציק קאדיינר ושאר אנשי ב"מ (בית המדרש שם".⁸

קאדיינער היה תלמיד חכם, ולדברי פראנק שהזכירו

המופלג כבוד מוהר"ר חיים במוהר"ר שלמה המורגל בפומי דאינשי ר' חיים מלאך, וניתן לידו כתב בח"י אלופי, רוזני קציני ראשי ומנהיגי קהילתינו יצ"ו לשלם ארבע מאות זהוב על עניי, שמחוייבים האלופי הקהל יצ"ו לשלם לעניי א"י הסך הנ"ל, ובהיות הוברר הדבר, שלא היה ביד מוהר"ר חיים הנ"ל שום שייכות למעות עניי א"י ולא אדון הוא בדבר הזה, בכך כשיוחזר הכתב הנ"ל ליד אלופי רוזני הקהל יצ"ו ובתמימו' ובשלימו' אזי מחוייבי' הקהל לשלם הסך הנ"ל לעניי א"י ליד איזה האלוף גבאי א"י או ליד איזה משולה שיהיה מירושלים עיר הקודש. כתבתי וחתמתי בפק' האלוף הראש הפה"ח הי"ו, א' כסלו תס"ט לפ"ק".

בז'ולקוב הרחיב חיים מלאך את תעמולתו ופרשה גם לערים ועיירות בפודוליה ורייסין, והשריש בהן את תורת השבתאות הקיצונית. מפולין יצא לגרמניה ומשם לאמסטרדם. האיש מז'ולקוב שהכריז בגלוי על שבתאותו היה משה ווידיסלב, שהיה מבני החבורה הקדושה של ר' יהודה החסיד. לא ברור — אם הוא בעצמו עלה לארץ ישראל.

הוא התגורר בז'ולקוב, התנהג בחסידות ובסגפנות, כל השבוע לא היה אוכל בשר.

ר' יעקב עמדין מספר: "גילה פניו ובפומבי הכ"ר ר'ז ברבים שש"ץ הוא משיח ולא אחר... ואין לו מורא לעמוד אפילו על מגדל העיר לקרוא כן בקול גדול ולהשמיע ברחובות קריה ואינו חושש אפילו אם ימיתוהו על ככה"⁹.

תושב ז'ולקוב היה גם השבתאי ר' מרדכי בן יהודה לייב אשכנזי, שהיה סוחר. הוא עצמו לא היה ליד המקום, אלא אשתו והוריה. לדבריו, התעצם בריב עם אחד מגדולי פולין בפני המלך יאן סוביאסקי וזכה. היה יוצא ונכנס בחצר המלך, ומכאן יש להסיק שהיה בעל מעמד חשוב בז'ולקוב. במיוחד מדגיש הוא, שהמלך הוא אוהב ישראל. בשנת 1695 עזב אשכנזי את ז'ולקוב ויצא לאיטליה. במודינא נתקבל ע"י אברהם בר' מיכאל רוויגו, עשיר ומקובל נודע. אשכנזי לא היה בעל השכלה תורנית, ולפי דבריו היה "גלוי וידוע לכל מכירי ומידועי מאז מקודם שהייתי בער ולא ידעתי בין ימין לשמאל, ומה לי להתפאר ולומר דברים וסודות כאלה שהם מראשי וכל השומע יצחק לי".¹⁰

(ב"קסיענגא סלאווא") הוכרח בלחץ החרם שהוכרז עליו להתוודות בבית-הכנסת.

"בעיר ז'ולקוב הוטל פעם חרם על הרב יצקא קא-דיינר) והכריחוהו ללכת לבית הכנסת ולשאת דרשה ולקבל בפירוש את "אותו ראשון" (שכתי). הוא פתח את הדרשה במלים אלו: "אל תשמחו שונאי, אמנם נפל אך קום יקום. על נפילתו שמעתי אך לא על תקומתו".

מבין השבתאים המובהקים בז'ולקוב היה פישל מזלוצ'וב, למדן גדול בקי בכל הש"ס כמעט על-פה. הרב בעל "שאגת אריה" סיפר לר' יעקב עמדין, כי בהיותו בז'ולקוב נודע לו, שפישל מזלוצ'וב היה עשיר, כל זמנו התבודד בלימוד בחדרו והיה מתפלל באריכות כפולה מזו של חסידים הראשונים והוחזק חסיד ופרוש גדול. פעם בא אליו להתוודות על עונו וגילה שהוא מאנשי הכת של ש"ץ, הודה גם שאכל חמץ בפסח וכו', והיה מעמיד פנים כמתחרט ובא לעשות תשובה. כשנתפס שהרע לעשות כבראשונה, ובבית הכנסת שחה י"ש של דגן בפסח ועבר על עוד עבירות חמורות, ונשאל על כך, ענה שלסבול העלבון למען שבתי צבי זהו תיקון גדול.¹⁰

פישל היה גיסו של משה מאיר קאמינקר מז'ולקוב, מהשבתאים הקיצוניים, לדברי יעב"ץ היה "הנודע בשערים שליו לדבר עבירה... וזה הארור פעם אחת תבע אשתו בנדותה, כדי לעשות תיקון לגשמתו, ומיאנה לשמוע לו ואמרה שתשאל לאמה... ושאלה אותה והתירה".

משנתפרסמו מעשי השבתאים ביחוד בתחום המיני, הטיל ועד ארבע ארצות חובה על רבני לבוב וכל המדינות והערים בגליל רייסין לבער את הרע מן הארץ. ב"ז בתמוז תפ"ב (1722) הוכרז בלבוב בבית-הכנסת הגדול שמחוק-לעיר, בנוכחות קהל גדול, על-ידי רב העיר והגליל ר' יעקב יהושע בעל "פני יהושע", יחד עם שבעת דייניו, החרם על השבתאים. חרם זה הוכרז גם בערים ועיירות אחרות. בהשפעתו לא החזיקו מנהיגי השבתאים מעמד בפולין ועברו למורביה, בוהמיה וגרמניה.

בשנת 1725 נשלח משה מאיר קאמינקר כשליח אל השבתאים בארצות אלו לשם קשירת קשרים, הגשמת "מזימותיהם הרעות" והשגת כספים ו"להסית ולהדיח את ישראל אחר המינות המשוקצת של

ש"ץ¹¹. לפי עמדין היה קמינקר "איש שדה יודע ציד", שנעשה שליח לדבר עבירה להסית ולהדיח ישראל במכתבים שונים ומשונים שהיה מוליך עמו. הוא עבר דרך פראג והתאכסן שבועות מספר בביתו של הרב ר' יהונתן אייבשיץ, ממנו קיבל את קונטרס-סו "ואבוא היום אל העין" ומכתב-המלצה אל "שעיה" בנו של ר' יהודה חסיד במאנהיים¹² בו הודיע לו ש"משה האיש (קאמינקר) יגיד לו הכל". קאמינקר היה גם במרכז השבתאים במורביה בפרוסניץ, קהילה בת 328 משפחות יהודיות שהן 1,700 נפש. כאן נפגש עם לייבלה פרוסניץ, אף הוא שבתאי נודע. בלי שהור-כר הגיע למאנהיים, שם היתה חבורת שבתאים עם ר' ישעיה חסיד, הנ"ל. נחשד כשבתאי, התוודה בבית-הכנסת, אולם המשיך בחשאי בתעמולה שבתאית. יחד עם קאמינקר הרחיב את הפעולה במחתרת בקהילת מאנהיים, שהיתה בימים אלה קהילה גדולה ואמידה.

יום אחד גילה קמינקר, מתוך אמון לדרשן נודד, את האמת על מטרת נדודיו ושהותו במאנהיים. הדו"שן הודיע זאת מיד לפרנס ודיין של פרנקפורט דמיין, שנודדו במקרה במאנהיים. הוא הצליח לפתות את קמינקר לבוא לפרנקפורט. קמינקר נענה להצעתו ובא לפרנקפורט, והנה, בביתו של הרב ר' יעקב הכהן פראפר תיפשו בכליו ומצאו אצל קמינקר עלונים, כתבים ורשימה של חגים שבתאיים.

ב"ז 20 — 21 ביולי (י—יא בתמוז) 1725 גבו בבית-הדין הרבני עדויות שאישרו את שבתאותו של קמינקר. אחרי החקירה הוכרז עליו ועל חבריו השבתאים החרם הגדול, שפורסם בעלון בשפת יידיש בשם "חויא דרבנן" (אלטונה 1725). לחרם זה נצטרפו הקהילות באלטונה, האמבורג ואמשטרדם, ובפראג הכריזו ב"ז 16/9 1725, גם הרב אייבשיץ חרם על השבתאים, כדי לגולל מעליו כל חשש של קשרים עם קאמינקר. נראה, שלאחר צאתם של ראשי השבתאים מז'ולקוב פחת והלך מספר אוהדיהם אף-על-פי שאין בידינו מספרים מוסמכים בנידון זה. העובדה של פראנקיסטים לא היו כמעט אוהדים בז'ולקוב ולתנו-עת לא נענה כאן הר, מאשרת את השערותנו זו.

אולם במחלוקת אייבשיץ-עמדין עמדו מנהיגי ז'ולקוב לצד הראשון. בשנת תק"א¹³ (1751) הוכרז החרם הגדול "הנעשה בעיר ואם בישראל בק"ק ז'ול-

הויכוח עבר, ובקרב יהודי רייסיין, כולל זולקוב כמה סערה. מתוך פחד מפני התוצאות העלולות לגרום לפרעות ורדיפות ביהודים. וביחוד לאחר שהחליט הסיימיק ברייסיין, שנתכנס בסוף 1760 בסוג דובה ווישניא, בהוראות שנתן לציריו לסיים בווארשה, לדרוש¹⁸ על יסוד תוצאות הויכוח בלבוב (1) לאסוף את כל ספריהם, בכתב־יד או בדפוס בעברית וביי־הודית ולמסרם ליד כמרי המקום על מנת לשרפם... (2) שלא ישתמשו היהודים ביניהם לבין עצמם בלשון ובכתב עברי אלא רק או בלשון ובכתב לטיני או פולני. (3) לסגור כל בתי־דפוס (שהיו חיוניים ליהודי זולקוב). (4) לערוך את תפילותיהם בבתי־הכנסת בימי יו"ט, שבת וחול או בלשון לטינית או פולנית, בנוכחות שני כמרים או שני שליחי שלטון העיר. (5) לכל מתנגד תלמודי. לאחת מן התקנות הללו משפט מות. אולם גם הסערה הזו עברה והסיים שנתפזר בשנת 1761 לא הגיע לטיפול בהוראות אלו.

VII בתי־דפוס

למן המחצית השניה של המאה הי"ז היתה זולקוב מרכז של הדפוס העברי בפולין העתיקה¹. בשנת 1594 בא מאלטונה לאמסטרדם אורי פבוס הלוי (1544-1626)², המורה הראשון בקהילה החדשה באמסטרדם. בנו אהרן היה חזן ונכדו אורי פבוס הקים באמסטרדם בית דפוס עברי שבו הדפיס בשנים 1676-1678 את התנ"ך, בתרגום לידיש מאת יקותיאל בליץ מוויטמונד. לשם ביצוע מפעלו זה צירף אליו שני שותפים נוצרים; ווילהלם בלאו, חבר העיריה ומשפטן לורנצו באקה וכדי להבטיח לספר התנ"ך שוק בפולין, השתדלו השותפים להשיג מהמלך יאן הייז סוביאסקי פריבילגיה, שתאסור למשך 20 שנה הוצאה אחרת של התנ"ך ביידיש.

ב־17 באוקטובר 1677 העניק להם המלך יאן הייז פריבילגיה, לפיה נאסר על כל בעלי־דפוס, בעלי חנויות ספרים והעוסקים בסחר ספרים, להדפיס בפרו־לין והבליה את ספר התנ"ך במשך 20 שנה ממועד מתן הפריבילגיה. באותה הפריבילגיה דרש המלך מאורי פבוס לבוא לפולין ולהקים בה בית־דפוס עברי.

עוד לפני כן הובטח לאורי ווינבש (פבוס) בח'

קווא באסיפת רוזני גאוני דור, והפאר כ"ד האלופים, קציני ומנהיגי עדת ישורון וקהילתנו וכבוד הדיינים מומחים דגליל לבוב" בחתימתו של הרב ר' נפתלי הירץ בר' מרדכי סג"ל הורוויץ. ומלבדו חתמו על הכרוז עוד י"ג נכבדי ישראל בקהילה. (1) ר' יוסף בר' יצחק סגל לנדא, בנו של הרב יצחק לנדא (מאפטא, 2) ר' שאול בר' פנחס מלובלין, בנו של גבאי משמרת בלובלין, (3) ר' משה פנחס בר', אברהם ר' חיימ'ש מלובלין, חתנו של ר' ישראל איסרל מזולקוב וגיסו של ר' נפתלי הרץ ראב"ד ק"ק זולקווא. (הוא שיום את הכרוז החרם בהשפעת אביו ואחיו ו' חיים אביר'ק לובלין, שהכריז את החרם הראשון לטובת אייבשיץ. (4) ר' משה ב"ר אברהם, בנו של הרב בזולקוב ר' אברהם בר' מרדכי ר' ליבוש. (5) ר' נפתלי הרץ בר' משה מברודי, חתנו של הפרנס יש' ראל איסרל וגיסו של משה פנחס. (6) ר' יהודה ליב בר' יהודה משה. (7) ר' אהרן בר' יוסף. (8) ר' בנימין בר' יעקב סגל מדובנא. (9) ר' הלל בר' שלמה, ראש הקהילה. (10) ר' יוסף בר' משה. (11) ר' יהודה משה בר' שמואל. (12) ר' גדליה בר' בנימין וואלף ראב"ד. (13) ר' ישראל מרדכי בר' בכור.

1234567
11234567

אולם, לאחר שנתבררה צדקת טענותיו של הרב מעמדין נגד אייבשיץ, ובגבית עדויות נתאמתו חששות ביחס הרב אייבשיץ, הסתייגו נכבדי זולקוב, וביחוד ר' פנחס משה והתחרטו על סיועם להרב אייבשיץ; וכשנתברר "בעליל שהוא יונתן אייבשיץ בכור שטן המסטין את ישראל" זירזו להכריז בועז ארבע ארצות חרם על ספריו ועל הקמיעות (בשנת 1756)¹⁴ א.

לתנועה הפראנקיסטית לא נעגו הדים בזולקוב. להיפך, אחרי הויכוח בקאמיניץ פודולסקי, ביוני 1757, ושריפת ספרי התלמוד הכריזה קהילת זולקוב יחד עם קהילות ברודי ולבוב על ימי תענית ותפילה להשיב את רוע הגזירה¹⁵.

ברשימות הפראנקיסטים שהמירו דתם לאחר הויכוח בלבוב (1759) בחדשים ספטמבר 1759 — ונובמבר 1760, שמספרם עלה ל־508 נפש, נמצאו רק שנים מזולקוב. ב־23/9 1759 — גבר אחד פאולוס זולטאנובסקי בן 39¹⁶ ואשה אחת, האלמנה מאריאנא פיוטרו(ב)סקא, שהתנצרה ב־6 באוגוסט 1760¹⁷.

אורי פייביש הביא אתו מלבד מכשירי הדפוס והאותיות גם מדפים מומחה יצחק זעליג בן יהודה מבודין, בנו חיים דוד היה הסדר.

בשנת 1691 התחיל עבודתו. בשנת 1692 הדפיס את הספר "דרך ים התלמוד" (תנ"כ) ואח"כ סידור תפילות מכל השנה. מגיה שימש משה בר' דגיל מרוהאטין. בזולקיב סייע בידו הרופא ד"ר שמחה מנחם דה יונה ובצלאל בן ר' נתן המוכסן. אורי פייביש השקיע מאמצים בשיפור הדפסת ספרים, בניגוד לבית-הדפוס בקראקא ולובלין.

ב"ח השון תנ"ז (1697) קבע ועד ארבע ארצות ביארוסלב, בהחלטה מיוחדת, בה צויין לשבח, שעם באו של המדפיס אורי פייביש חל שיפור בדפוסים לנגד "גודל השמה והשערורית שהם בין המדפיסים דמדינותינו יצ"ו שעל ידיהם כמעט שנשתכחה תורה מישראל ואיך מתוך שאין האותיות שלהם מחכימות ומאירות העינים של הבחורים נחמדים". כשראו המדפיסים, שדפוסו של אורי פייביש "יפה ומנופה עשו חברותא ופשר דבר עמו אשר מזה נתרבה השערורית והחילול ד', זה חומס וזה רומס, תמיד איש ברעהו, ויצא מזה שנילאו ידי הרר'א הנ"ל מלהדפיס". הועד השתדל ליישב את העניינים וקבע חלוקה, לפיה היה כל בית-דפוס (קראקא, לובלין, זולקיב) רשאי להדפיס במשך השנה רק 700 קונטריסין מלבד דברי-דפוס קטנים. על כל בית-דפוס הועמד מפקח ועל בית-הדפוס בזולקווא — ד"ר שמחה מנחם יונה.⁵

על אף החלטת הועד נתגלעו סכסוכים חדשים בין אורי פייביש לבין מדפיסי קראקא ולובלין. בשנת 1699 כ"ו אלול תנ"ט אסר הועד מחדש, בהעריכו הערכה מלאה את "כשרון מפעלות הדפוס דק"ק זאלקווא יצ"ו אשר הקים האלוף הישיש הרר' פייביש במוהרר' אהרן סגל מדפיס וגדול תועלת הדפוס המשובח הנ"ל ביופי ובנוי ובאותיות חדשים ובנייר טוב", בניגוד לדפוסים הקדומים והמטושטשים — ב"אסור גמור לשום מדפיסים שחוץ למדינתנו להביא מאומה ספרי לשון קודש מחוץ למדינה וכן כל המוכרים ספרים דהאידינא או אם יקומו מוכרי ספרים חדשים אסור להם בכל איסורי דאורייתא להביא מחוץ למדינותינו, וכן הספרים הנדפסים בלשון

ניסן תל"א (1670) על-ידי ועד ארבע ארצות איסור דומה, שבו נאמר: "כאשר ראינו גודל התועלת לא-נשים ונשים וקטנים ונערים בחיבור אשר איזן ותיקן האלוף המרומם כמוהר"ר יקותיאל בר' יצחק זצ"ל מק"ק מאמשטרדם הבירה בביאורי התורה נביאים וכתובים בלשון אשכנז שמשמשים בו בני אדם. בכך רשות והרמנא נתונה לכמ"ר ויבש בלא"א כהר"ר אהרן הלוי זצ"ל להביא ספר הנ"ל לבית הדפוס. והננו אומרים למדפיסים תיתבו ותכתבו דבריו בברא ובשוקא בעט ברזל, קן קולמוסא וקן מגלתא, כתבום על לוח ועל ספר חוקה, ותוקף גזירותינו גזירת נח"ש"א דלית ביה אסותא שלא יורם ולא יונף משום מדפיס יהיה מי שיהיה להדפיס ספר הנ"ל עד כלות עשר שנים מהיום. ואם יעבור ח"ו אחד וידפיס אותו יהיה גזירת נח"ש הנ"ל על אותו שיקנה אחד מהספרים הנ"ל מדפוס לאחד כי אם דווקא ממה שידפיס ע"י כמ"ר אורי הנ"ל יהיו קונים".³

אולם אזהרה זו לא הועילה. עוד קודם שנשלמה הדפסת התנ"ך, התחיל המדפיס הפורטוגזי באמסטרדם יוסף עטיאש להדפיס תרגום שני לאחר שסודר בידי סדר בשם יוסל וויצנהאוזן, הואיל ועטיאש היה עשיר ובעל אמצעים, הוא השיג פריבילגיה כללית מהולאנד. וויצנהאוזן הוזמן לפני בית-דין רבני, שהצביע על זכויותיו של אורי פבוס הלוי. אולם לשוא. בית-דין הרבני הספדי שתק. בניגוד ובסתירה להסכמתו שניתנה בשנת תל"א (1670), נתן ועד ארבע ארצות לעטיאש בכ"ד אלול תל"ז, בהשתדלותו של סוכן המלך הפולני בהולנד שמעון די פולוניה, שגר באמסטרדם והיה ממונה מטעם ועד ארבע ארצות על עניני פדיון שבויים וגם גזבר נאמן של חברון אותה הסכמה ובאותו איום של גזירות נח"ש, כמו שנתן בשנת 1670 לאורי פייביש הלוי.⁴

בה' באייר תל"א אישר הועד שנית את הסכמתו להדפסת התרגום האידי על-ידי יוסף עטיאש באמסטרדם. על אורי פייביש הכבידה ההתחרות עם עטיאש ובשנת 1690 השתקע, לפי הומנתו של יאן הוון סוביאסקי, בזולקיב לאחר שהשיג רשיון ב-1/XI 1690 פריבילגיה מידי המלך לכוון בית-דפוס ולהפיץ את הוצאותיו בכל פולין. המלך הרשה לו להעמיד את בית-הדפוס בארמונו עד שימצא בנין מתאים.

דוד מדפיס, יהודית, שנישאה לדוד בן מנחם מן, ואחרי פטירתו — לרב מלבוב ר' צבי הירש רוזאניש. שנתאלמן אחרי פטירת אשתו רבקה בשנת 1765, חל שינוי בבית-הדפוס. בשנת 1782⁹, כאשר שלטו-נות וינה נתנו הוראה לבדוק את מצבם היורדי של בתי-הדפוס בז'ולקוב, הואיל וכל שלושת בתי-הדפוס הסתמכו על הפריבילגיות של המלך הפולני יאן הריוו סוביאסקי. בדקו השלטונות, אם לא רצוי לאחד את כולם לבית-דפוס גדול אחד, ולמנות, בהתאם לחוקי הצנזורה הקיימים באוסטריה, לצנזור פרופיסור לשפה העברית באוניברסיטה של לבוב שעמדה אז להתייסד. הקיסר יוסף הריוו בעצמו גילה עניין בשאלה זו, ופנה ב-20 במאי 1782 לגוברניום בלבוב במספר שאלות בעניין זה. ב-4 ביולי 1783 שלח הגוברניום את כל החומר המספרי¹⁰ ללשכת החצר הקיסרי¹¹ ולמשרדים „הופקאמער והופבאנק-דעפוטאציאן” בווינה, שהציעו בחוות-דעת שלהם מ-1 באפריל 1784 לאחד את בתי-הדפוס של חיים אהרן מדפיס, אחותו יהודית וזאב וואלף לטריס, לבית-דפוס גדול אחד ולהעבירו ללבוב, אף על פי שהובעה הדעה, כי שלושתם חיים בריב מתמיד ושקועים בחובות. לבסוף לא הוסכם על איחוד בתי-הדפוס, אלא הוצע להעניק להם מונר פולין להגביל את יבוא הספרים מחוץ-לארץ, למנות לצנזור פרופיסור לשפה העברית באוניברסיטת לבוב ולתת לו גם עוזר. במקרה שמדפיסים נוצרים יתחייבו להדפיס גם ספרים עבריים, יש להעניק להם אותם יתיונות עצמם שנהנים מהם המדפיסים היהודים.

בינתיים הוצא צו, לפיו הוכרחו המדפיסים בז'ולקוב להעביר את מפעליהם ללבוב. לטריס נענה מיד ועבר ללבוב, בניגוד לאחיו חיים דוד ולאחותו יהודית שעברו ללבוב לאחר שהשלטונות סגרו את בתי הדפוס שלהם בז'ולקוב. בלבוב הם נתקלו בהתחרות של בית-הדפוס הקיים שם של שלמה בן נפתלי הירץ רפפורט.

בינתיים נפטר זאב וואלף לטריס ואלמנתו טשארנא לטריס קיבלה ב-13 באוגוסט 1793 רשיון לזומשיך עבודתה בבית הדפוס שלה בז'ולקוב¹². אחרי מותה ניהל את בית-הדפוס בנה גרשון, אביו של ד"ר מאיר לטויס. יהודית, אלמנתו של דוד מנחם מן, ניהלה את בית-הדפוס יחד עם בעלה השני הרב צבי הירש

לע"ז הנקראים „דייטשווארג” עד עשרה בויגען. וכן נאסר על מדפיסי קראקא ולובלין להדפיס ספרים קטנים או גדולים מחוץ לפולין ולהביאם הנה לפולין, ואם מי שהוא יחיד או רבים יעברו על איסור זה, רשות בידי ר' פייביש לקחת מהם הספרים ואין מידו מציל.”

בית-הדפוס בז'ולקווא התפתח והתרחב עד כדי כך, שעבדו בו 8 מכשירי-דפוס¹³. בגלל ריבוי ההדפסות הדפיסו גם בבית-הדפוס בטארטאקוב הסמוכה לז'ולקוב, שנוסד על-ידי אדוני העיר מיכאל קאזי-מיז' ראדז'יוויל. בית הדפוס בטארטאקוב נמסר על ידו למסדר הישועים.

לאחר מותו של אורי פייביש ירשו את בית-הדפוס נכדיו אהרן וגרשון מבנו חיים, שנפטר בגיל צעיר. שניהם היו עוד צעירים, ולכן ניהל את בית-הדפוס אפטרופסם שלמה וועהל. הוא לימד לגרשון את מלאכת הסידור. בשנת 1725-1745 ניהלו אהרן וגרשון בשותפות את בית-הדפוס, ואחר-כך חלקוהו ביניהם, וכל אחד מהם עבד לעצמו יא. אבל היו מדפיסים ספרים גם במשותף. בנו של אהרן, חיים דוד, נודע בכינוי „מדפיס”, שנשאר שם-משפחתו, והוא אבי משפחת המדפיסים הידועה עד לתחילת המאה העשרים, מדפיס, גיסו של הרב הלבובאי צבי הירש רוזאניש.

נכדו מבנו השני של חיים דוד, גרשון, בנם של זאב וולף ושרה טשארניץ¹⁴ קיבל בתחילת השלטון האוסטרי את שם המשפחה לטריס. במות אביו¹⁵ היה בן חמש, את בית-הדפוס ניהלה אמו. אחרי שהתבגר קיבל עליו את הנהלת בית-הדפוס, חידש את האותיות, הרחיב את בית-הדפוס והעלה את יעילותו. ר' גרשון היה למדן ומשכיל, קרא ולמד מספריהם של חכמי ישראל והעמים.

בתי-דפוס שלהם נתנו פרנסה למספר סדרים, כור-כים, חרטים, בשנת 1763 נמנו בז'ולקוב לבדה 8 סדרים, 2 כורכייספרים וחרט אחד בשם יצחק שטור-כאטור. מלבדם היו עוד מספר ניכר של מוכרי-ספרים בעיר גופה, ומוכרים שנדדו עם ספריהם לערים אחרות.

אחרי הכיבוש האוסטרי הוקם בז'ולקוב בית דפוס שלישי מיסודה של בתו של אהרן, אחותו של חיים

בזולקוב מלבד סידורים, מחזורים, ספרי מוסר 18 חבורים תלמודיים-הלכתיים, 11 חבורים בעלי תוכן מדרשי וספרי קבלה, 6 ספרי שו"ת, 16 ספרים בעלי תוכן היסטורי, פילוסופי ורפואי, 24 ספרי-דקדוק וספרות יפה.¹⁴

VIII בימי הכיבוש האוסטרי

א.

משנת 1763 סבלה זולקוב מפלישות צבאיות שונות. תחילה פלשו אליה הרוסים, אחרי צאתם בשנת 1770, תפסו את העיר חילות הקונפדרציה שנשארו בה זמן ממושך עד לשובם של הרוסים. ב-24 ביוני 1772 נכנסו לזולקוב האוסטרים.

לשינויים אלה נודעה השפעה קשה על חיי הכלכלה של העיר, וביתר של היהודים. מצבה הכספית של הקהילה היה ירוד לחלוטין, עומס החובות גדל משנה לשנה עד כדי כך, שלא היה בידם לסלק את הרבית על חובותיהם לכנסיות ולמנזרים, שחובה להם בלבד עלה ל-12,075 זהוב.

מובן גם שסיפוחה של גליציה לממלכת ההאבס-בורגים הביא עמו שינויים ניכרים בחיי היהודים. מספר תושבי העיר זולקוב הגיע בשנת הכיבוש ל-4,839, ובכללם 2,027 יהודים. השלטונות האוסטריים גרמו שרק במספר קטן של ערי גליציה — ברודי לבוב, סאמבור, דרוהוביץ, סטרי, ריישא, יארוסלב היתה אדמיניסטרציה מסודרת, ואילו ביתר הערים כהאליץ' ושניאטין עמדו בראש העיריות אנשים מחוץ סרייהשכלה, אנאלפבטים, ורק מזכיר העיריה היה היחידי שידע קרוא וכתוב. המצב בזולקוב גופו לא היה טוב יותר.

יחסם של האצילים והעירוניים ליהודים היה רע. על אף מצבם הכלכלי הקשה של היהודים טענו האצילים הפולנים, כי הוא טוב יא וכי שלטונות אוסטריה עושים הכל כדי לשפר ולהטיב את מעמדם.

בניגוד לעמדה זו יש לציין, שהאדמיניסטרציה האוסטרית נקטה אמצעים דראסטיים ממש, מתוך רצונה לשנות בבת-אחת את מעמד היהודים ולסגלם לתנאים החדשים. היא הציפה את הארץ ואת היהודים בגל של הוראות, תקנות ודקרטות, שלא גרמו אלא תוהו ובוהו, אך כעבור שנים התחיל המנגנון הבירוקרטי האוסטרי בוינה, בלבוב ובמחוזות גליציה

רוזאניש, ואחרי מותה ניהל את בית-הדפוס יורשה הרב נפתלי הירץ גרוסמן.

בשנת 1804 (2/12) הועבר הרשיון של יהודית על שמו של ב.ר. גרוסמן¹⁵. אחרי מותו ניהלה את בית הדפוס אלמנתו.

בינתיים הוקמו בזולקוב ולבוב שני בתי-דפוס חדשים.

ב-20 במאי 1791 קיבל ראש הקהילה אברהם יהודה ליב מאירהופר, חתנו של ר' פנחס משה, לשעבר רב בשווייץ ואחר כך בזולקוב ונאמן האחרון של ועד ארבע ארצות, רשיון להקים בית-דפוס בזולקוב. הוא היה עשיר ובעל שני בתים בעיר, בהם הקים את בית הדפוס. שותפו היה מרדכי רובינשטיין. אחרי מותו של אברהם יהודה ליב מאירהופר עבר בית הדפוס לידי בנו מאיר זאב ואחריו, בשנת 1840, לידי בנו שאול מאירהופר, חתנו של ר' יעקב בלבן. לאחר שמרדכי רובינשטיין פרש משותפותו עם מאירהופר, הוא הקים בשנת 1796 בלי רשיון ממשלתי, בית-דפוס משלו. אך בשנת 1897 הגיש בנו אורי בקשה, בצירוף תעודה, שלמד את מלאכת-הדפוס בברסלוי להעניק לו רשיון להקים בית-דפוס בלבוב ולא למד את מלאכת הדפוס. אולם כשנודע הדבר לאהרן מדפיס והירץ גרוסמן, הם הלשינו עליו לפני השלטונות, שמעולם לא היה אורי בברסלוי ולא למד את מלאכת הדפוס. אולם על אף זאת הצליח אורי רובינשטיין לקבל ב-7 בפברואר 1808 את הרשיון. בית הדפוס שלו התפתח והתרחב בידי יורשיו אורי ושלמה ונודע בשם: "ק.ק. פריווי-לעגירטע רובינשטיינשע דרוקעריי". כשהכריחו השלטונות האוסטריים את היהודים לפנות מספר רחובות בלבוב, החליט רובינשטיין לעבור לעיר הולדתו — זולקוב. בימי כיבוש לבוב על ידי הפולנים ב-27 במאי 1809, עבר לזולקוב. בינתיים מת מרדכי רובינשטיין, ואלמנתו חיה קיבלה רשיון לקיים את בית-הדפוס רק בלבוב בלבד.

בשנת 1858 הקימו שני מדפיסים מלבוב דוב בעריש לוריא וזלמן ליב פליצקר בזולקוב בית-דפוס, ושמואל פנחס שטילר — בית-דפוס שני.

בשנת 1862 נוסד על ידי יוסף צבי בלבן בית-דפוס שלישי.

מראשית קיום בתי-דפוס, עד שנת 1841 נדפסו

¹⁵אוצר החכמה

1234567 n/na

[אוצר החכמה]

המעברים ע"י כיכר "רינעק" עם הארקדות

קטע מן ה"כיכר" (רינעק) עם הכנסיות

להכיר ולהבין, שאין להגשים על רגל אחת תיקונים בחיי היהודים באמצעות הדקדקים והפאטנטים.

כגורל כל קהילות ישראל בגליציה היה גם גורלה של ז'ולקבי.

ב־6 בדצמבר 1772 הוטל בפטנט הראשון של הרון פרגן, שטפל בענין היהודים, לערוך מפקד של היהודים. זורבנים וראשי הקהילות נדרשו למסור תיאור מדויק על מצב היהודים בקהילותיהם, גיהול הקהילה, תקנונה, מצב המשפחות רכוש, עיסוק וכו'.

קהילת ז'ולקבי לא יכלה להסתגל למצב החדש, וכמו בימי השלטון הפולני הגישה בדצמבר 1773 לוינה בקשה, לאשר לה את הפריבילגיות שלה, שהוענקו לה על ידי המלך סוביאסקי ה־11 ובעלי־העיר השונים. הקהילה לא נענתה, אך היא לא ויתרה על ז'ולקבי בשנת 1779 הטילה העיריה בזדון על יהודי ז'ולקבי מסים וצווי־איכסון, בניגוד לפריבילגיות הקהילה. בשם הקהילה מחה כנגד זה ר' אברהם פסח, וביקש מהגור ברניום את עזרת השלטונות. הגוברניום השיב, שקודם כל חובה להגיש בקשות מסוג זה למשרדים הנמוכים, ולא במישרין לגוברניום.²

ב־29 לנובמבר 1782 הודיעה וינה בדקרט מיוחד לגור ברניום בלבוב בענין בקשת הקהילה לאישור הפריבילגיות כי נוכח העובדה, שהפריבילגיות נוגעות בעניינים עירוניים ולהסכמים בין בעלי־העיר לבין היהודים והעירונים, אין שום מגיעה ועיכוב להניח גם להבא את המצב הקיים, בלי שום אישור, כל עוד אין הוא עומד בניגוד להוראות הממשלה.³

בינתיים ניהל דלדל והלך מצבם הכלכלי של היהודים עקב צמצום ייצור המשקאות ומזגתם בידיהם. היהודים ביקשו לבטל את המסים משנים 1772-1773 נוכח החמרת מצבם הכספי, וההרס הכלכלי שנגרם עקב הפלישות הרבות שקדמו לחלוקת פולין. אולם השלטונות התנגדו לדרישתם, והורו לגבות את המסים בכל הומר הדין. לאחר השתדלויות רבות הוענקו בשנת 1775 הקלות במסים ובתשלומי העיריה, שהפחיתו את דמי הירידים ודמי הכבישים, הקלות אלו עוררו את קנאת האזרחים הנוצרים, וגרמו למתיחות לא קטנה ביחסיהם ההדדיים.

בתקופת פולין שילמו היהודים 30 קרייצר מס־גולגולת לנפש.

בשנת המסים הראשונה בתקופת הכיבוש האוסטרי

— 1774 — הועלה מס־הגולגולת לפלורין אחד וחל גנ על ילדים בגיל של למעלה משנה אחת, בסך הכל שילמו יהודי גליציה 41,178 פלורין.

בשנת 1776 בא במקום מס־הגולגולת מס־סבילות (טאלעראנץ־שטייער) בסך פלורין אחד לנפש, ונוסף לזה מס־הכנסה ומס רכוש באותו שיעור — אמנם על בסיס אינדיבידואלי, בהתאם להכנסה. את חלוקת המסים בין הקהילות ביצעה ההנהלה היהודית (יודען־דירעקצאן) ואת מכסת המס על המשלמים הבודדים הטילו הקהילות.

מלבד תשלומים אלה חלו על היהודים עוד דמי־נשואין ודמי תוארים, מובן, כל מסי הקהילות — ה"קורובקא" וכו', נשאר, אולם הועמדו תחת פיקוח השלטונות, שהשתמש בהם לסילוק חובותיה של הקהילות. לפי הדקרט של לשכת החצר מ־10 באוגוסט 1792, נתחייבו היהודים לשלם גם מסים כלליים וכן לקציני הצבא, מס־מגרש (רוסטיקאל־שטייער). מס־בתים, מס־צריכה ומס־הכנסה. עומס המסים הכביד קשה על יהודי גליציה והכריח מאד את ממשלת אוסטריה, לבצע בשנת 1784 רפורמה שלמה בתחום מסי היהודים. גרמו לכך גם המעילות ומעשי־פרוטקציה בקהילות בודדות, ואי־הצדק בחלוקת המסים על ידי ההנהלה היהודית הראשית, כך, למשל, היתה ההנהלה היהודית, במקרה שלא היה בכוחה של קהילה אחת — כגון קהילת לבוב בשנת 1780 — לסלק את המסים, מטילה תשלום סכום זה על יתר הקהילות של אותו מחוז.

אחרי הענקת התקנון בשנת 1789 היו היהודים משל־מיט מס־סבילות בסך 4 גולדן לכל אב־משפחה, מס־בתים ומגרשים 1 גולדן לכל משפחה, מס בשר כשר לפי סוגי הבשר, מס־נשואין, מס מבניני בתי־כנסת ובתי העלמין חדשים בסך 100 גולדן לשנה, מס מבניני 50 גולדן לשנה.

בשנת 1797 בוטלו מס־הסבילות ומס הבתים וה־מגרשים, ובמקומם נקבע מס־גרות מכל גר־שבת ויו־ט 2 קרייצר, מגר־אחרציט 6 קרייצר, מגר־הנוכה חצי קרייצר, מגר יום־כיפור — 10 קרייצר. בגלל עומס המסים נשארו הקהילות חייבות לממשה סכומים גדולים בעד פייגורים בסילוק המסים. בשנת 1780 ציוו השלטונות לעקל את הכנסות היהודים בגלל אי תשלום המסים, הקהילה בז'ולקבי

כאטוק ושותפו אשר, ליב יאמפולסקי, מאיר, אייזיק מרדכי, יוסף דרייזין, בעיקר היו חוכרים את ה-
 «ארנדה» של בירה. תמדי, י"ש, טחנות ובתי מבשל
 לבירה של העיר בסכומים ניכרים מ-3,000 עד 24,000.
 והוב דמי-חכירה לשנה. סוחרי יין, מוזגים, עשו ב-22
 בפברואר 1781 חוזים עם בעל העיר קארול ראדזיוויל.
 בהם התחייבו לשלם את המחירים שנדרשו על ידי
 המשק שלו. על חוזים אלו חתמו, מלבד באי כוחם
 של סוחרי היין שמואל מארקוביץ, יונה בן אליהו ודוד
 בן אברהם-שמואל מארקוביץ, בשם המוזגים — משה
 בר' ליב, ברוך בן אליהו, ישראל בן יעקב, משה
 בן נחמן. וכן ראשי הקהילה: ליב בן משה, אברהם
 בן מאיר, יעקב בן נחום, יחזקאל בן יעקב, יוסף בן
 ליב, יעקב בן בריש ויוסף בן דוד.

ביחוד שמרו החוכרים על קיום זכויותיהם, והקפידו
 שלא יובאו משקאות מחוץ לעיר. לעומת זאת פנו
 נציגי המוזגים בן משה, ברוך מאטיס, יעקב ברליס,
 בעריש יוסף דרייזר, יוסף מאיר ויצחק יעקובוביץ
 ושמואל בן משה ובעלי בתי-מרזח אל מנהלו של
 אדוני העיר בבקשה, להרשות להם להביא מערים
 אחרות י"ש, דבר שודאי לא יגרום נזק לאוצר החצר.
 נגד צעד זה של המוזגים יצאו נציגי בעלי בתי מבשל
 י"ש שמואל ברוך ואיזיק יעקב ב-1784.10/2 בטענה,
 שזה שנים רבות יש להם הזכות המוחלטת למזוג משי-
 קאות בלי שום צמצום זכויותיהם.⁸ במאבק כלכלי
 זה השתתפו המוזגים הנוצרים והיהודים ביהד. ב-3
 במאדס 1784 הם פנו אל השלטון המחוזי בז'ולקוב
 וביקשו את התערבותו כדי להגן על מעמדם הכלכלי.
 השלטון המחוזי הפנה את כל העניין אל הגוברניום.
 את ענין בעלי בתי-המבשל היהודים ייצג ישראל
 נתן ודוד אברהם, ושל המוזגים אברהם מאיר ויוסף
 ליב.

השלטונות אסרו על בעלי בתי-מבשל י"ש וחוכרי
 בתי-מבשל הבירה למזוג משקאות בבתי המבשל.
 אולם הותר להם למכור את תוצרתם בחנויות שכורות
 לשם כך.

מאבק זה התנהל לא רק בז'ולקוב בלבד אלא
 כמעט בכל עיר שבה היו בתי-מבשל למשקאות.
 הסכסוכים גרמו, שבשנת 1789 (17/5) הוצאו היהודים
 מכל החכירה של בתי-מבשל ומוזגה בערים ובכפרים.
 פרט לאלה שמזגו משקאות בבתייהם הם. למעשה,

פנתה אל השלטונות בבקשה לבטל את העיקול, ולהת-
 חשב במצבם הכלכלי של היהודים, כי אין ביכולתם
 לשלם מסים גבוהים. ב-1780.7/4 נתנה וינה הוראה
 לחקור ¹²³⁴⁵⁶⁷המצב ולדחות את העיקול. בתהליך החקירה
 התלוננה הקהילה, שהטילו עליה מכסה מוגדלת של
 מסי-סבילות ורכוש שאין בכוחה לשלמה, ויש לשנות
 את המכסה בהתאם ליכולתם של משלמי-מסים.⁹
 הענין נמשך עד אוגוסט 1784, וסוף סוף הקטינו את
 המכסה.

על יהודי מחוז ז'ולקוב שמנה 3,065 משפחות הוטל
 בשנת 1790 לשלם מסי-סבילות בלבד בשיעור 12,260
 פלורין, אדמיניסטרציה (רעזשיביטראג) 3,065 פלורין
 ובסך הכל 15,325. כן רבץ עליהם חוב משנות
 1788-1789 על חשבון מסי-הסבילות — 3,615 פלורין
 45 קרייצר, דמי-אדמיניסטרציה 903 פלורין. בס"ה
 שילמו היהודים בשנת 1790 ע"ת החוב 4,409 פלורין
 44 קרייצר, ואילו על חשבון המסים לשנת 1790
 נשארו חייבים 8,334 פלורין, 30 קרייצר, כלומר
 שילמו 50% כמעט.¹⁰ יש לציין שכל פיגור בסילוק
 המסים הפך את היהודי להיות «בעטעל-יודע» מחוסר
 זכות-קיום ופרנסה וצפוי לגירוש מגליציה.

לכן אין פלא, שהשלטונות בלבוב ובווינה הוצפו
 בקשות בלי סוף לדחות את תשלומי המסים, ערעורים
 על הסכומים הגדולים שאין בכוח קהילות המחוז
 לסלקם.

חזיון זה נמשך שנים רבות, והובלט במיוחד בשנת
 1811, כאשר הוסדר ערך-התקנות החלשות של משרד
 האוצר דבר סילוק המסים על יסוד סיווג האוכלוסין
 — דבר שהגדיל את עומס המסים. מצב זה עורר
 אפילו את תגובת הגוברניום הגליצאי בלבוב, שלא
 גרע להדגיש בתזכירו המיוחד שהעביר לווינה ב-12
 ביולי 1811, כי המסים המוטלים על היהודים הם
 «מוגזמים» (איבערשפאנט) יותר מדי.¹¹

עיסוקם העיקרי של יהודי ז'ולקוב במחצית השניה
 של המאה הי"ח היה חכירת בתי-מבשל בירה ומשק-
 אות שהיו בבעלות העיר וכן מוזגת משקאות, החזקת
 בתי-מרזח. בתחילת הכיבוש האוסטרי נגרמו להם
 קשיים בשטח זה, אולם בשנת 1775 חל שינוי לטובה.
 ויהודי העיר קיבלו את חכירת כל המוזגה שלה
 תמורת תשלומים שנתיים.

בשנים אלו (1775-1780) ידועים החוכרים יוסף

התחיל בזה חיסולם של המוזגים היהודים בכל גליציה, שדלדל את מצבם הכלכלי.

השלטונות ראו במוזגים את הגורם העיקרי המעכב את התקדמותו של מעמד האכרים.⁹ מובן, מדיניות זו פגעה קשה במצבם הכלכלי של יהודי זולקוב. אף אף-על-פי-כן היתה מדיניות השלטונות בלתי עקיבה. כך, למשל, כאשר שאל משרד המחוז בשנת 1789, אם מותר ליהודים להשתתף במכרוז לחכירת הפרופינציה של העיר, השיבו מוינה ש"מותר ליהודים לחכור את הפרופינציה העירונית בתנאי שהיא קשורה במס-באה"¹⁰.

איסור זה חיסל מספר ניכר של מוזגים יהודים בגליציה, לרבות בזולקוב, אולם במרוצת השנים חזרו היהודים לחכירה ולמוזגה. בשנת 1827 גמנו במחוז זולקוב 5 מוזגית-מד, 4 סוחרית-מירן (מאלץ) 8 מוזגי משקאות שמרים, ובמחצית השניה של המאה ה-18 היו בעיר זולקוב בלבד יותר ממאה בתי מרזח. שינויים מבחינה אירגונית הביא עמו התקנון של הקיסרית מריה תרזיה משנת 1776. יהודי גליציה היו מאורגנים בגוף מיוחד ובראשו ההנהלה הראשית ליהודי גליציה (גענעראל-דירעקצאן) מבוססת על סולם היארכי, המורכב מקהילות בעלות 6 עד 12 פרנסים בראשן. כל הקהילות במחוז אחד — בכל גליציה היו 6 מחוזות עם שרי המחוז בראשם — עמדו והתנהלת פרנסי-המחוז ועליהם היו ממונים 6 פרנסי-המדינה (לאנדעס-עלטעסטע).

6 פרנסי-המחוזות ו-6 פרנסי-המדינה עם רב-המדינה בראש, היוו את ההנהלה הראשית של יהודי גליציה (גאליצישע גענעראל-דירעקצאן). עוד ב-14 באוגוסט 1775 נתקבלה מוינה הוראה, שלהבא חייבים היהודים לקבל ממשרד המחוז רשיון מיוחד לבחירת ראשי הקהילה, אולם מקודם עליהם לשלם את דמי המסים.¹¹

ב-27 במאס 1782 בוטלה החלוקה האדמיניסטרטיבית של 6 מחוזות, והוקמו 18 מחוזות. זולקוב עם 15 ערי הסביבה הוכרזה כמחוז עצמאי.

בשנת 1785 חוסל אירגון הקהילות לפי התקנון משנת 1776, ובמקומו לא הוקם עוד אירגון קהילתי ארצי. לפי התקנון החדש הושארו רק פרנסי הקהילות המקומיות, פרט לקהילות לבוב וברודי שבראשן עמדו

7 פרנסים, ואילו ביתר הקהילות זולקוב בכללן — 3 פרנסים. מתפקידם של הפרנסים היה, לייצג את קהילותיהם בפני השלטונות, לדאוג לעניי הקהילה, לפקח יחד עם הרב על מירשם לידות, נשואים ופטירות, על גביית מסי-הקהילה, מסי היהודים ולנהל את כל ענייני הקהילה. הפרנסים היו תלויים בשלטון המחוז, שראה אותם כפופים למרותו.

מלבד ראשי הקהילה נבחרו גבאי בית-הכנסת, גבאי צדקה, גבאי בית-החולים, שמאים ומבקרי-חשבונות, לימין הנהלת הקהילה עמד מנגנון פקידים מורכב מרב, דיינים, שוחטים, שמשים וקברנים. את ענייני הלשכה ניהל מזכיר הקהילה. זכות בחירה ניתנה לראשי משפחות ששילמו שנה קודם לבחירות מס-נרות בעד 7 נרות. זכות היבחרות היתה קשורה בתשלום מס בעד 10 נרות וידיעת קריאה וכתיבה בשפה הגרמנית.

בשנת 1781-1785 עמדו בראש הקהילה הפרנסים לייב בן משה, אברהם בן מאיר, יקל בן נחום, יחזקאל בן יעקב, יוסף בן אריה, יעקב בן דב ויוסף בן דוד. מראשי הקהילה בשנים 1785-1800 ידועים אברהם יהודה ליב מאיר-הופר בעל בית-הדפוס, ש. אפשטיין, מרדכי רובינשטיין¹², נ. אקשטיין, ש. האברמן, י. קראוס, מ. באדנר, י. פעסל ושמואל נאכטמאן¹³.

אברהם יהודה ליב מאיר-הופר היה חבר משלחת יהודי גליציה יחד עם נ. ברנשטיין וחיים מרגליות שפנתה ביולי 1788 אל מועצת המלחמה הקיסרית (האף-קריגס-ראט) בוינה בבקשה לשחרר את היהודים משירות בצבא ע"י תשלום פיצויים או לכל הפחות להעסיקם בשירות התחבורה הצבאית. מוינה השיבו שהענין לא בא בחשבון¹⁴. בספטמבר 1788 בקשר עם הגזירה להרחיק את המוזגים היהודים ביקשה המשלחת בשם יהודי גליציה להרשות ליהודים שהיו מוזגים בכפרים והם בעלי שדות, בנו בתים, ומנהלים משק חקלאי — להשאר בכפרים. הממשלה נתנה הוראות להפסיק את הרחקת היהודים מן הכפרים בתנאי שיגבילו את רכושם בבתים ומגרשים ויאסרו עליהם לעסוק בחכירות¹⁵.

בקשר עם פניית המשלחת בענין שחרור היהודים משירות בצבא הציע נחמן דסאוואר, מי שהיה פעם מורה בבתי-הספר של הרץ הומברג — במאס 1790 לשלטונות להעניש את שליחי היהודים בגליציה, בו-

עזים לסילוק חובות הקהילה, הוציא הקהל על דעת עצמו 2,685 פלורין 45 קרייצר לכיסוי חובות ע"ה פיגורים במסים ולהוצאות אחרות של הקהילה, ב-12 בספטמבר 1785 נתנו השלטונות הוראה לחקור את העובדות שבתלונה, ולהעניש את ראשי הקהילה האשמים בקנס בסך 50 דוקאטים. הקהל היה מלא רוגזה על ליבל ופנה אל משרד המחוז בבקשה לגרשו מהעיר הואיל והוא מסית את בני הקהילה לריב ומדנים.

השלטונות התנגדו למלא את דרישת הקהילה בטענה שליבל הרשל הוא "בעטעל-יודע", ואדרבא ניתנה הוראה מפורשת, שאין הוא נתון לשום עונש, ויש להשאיר לו את האינקולאט (זכות-הישיבה) בזולקוב. מלבד עול המסים הקשה, הוטלו כל מיני איסורים ובכללם האיסור הקשה ביותר של הנשואין. בעלי הכנסה היו צריכים לשלם בעד נשואי בניהם מ-3 עד 30 דוקאטים, ומי שהיה משיא את ילדיו בלי היתר השלטונות היה צפוי לעונש ולהחרמת רכוש. אפילו בעד השתתפות בחתונה בלתי-חוקית היה צפוי קנס קשה.

לפי התקנון החדש שהוענק על ידי יוסף השני ב-27 במאי 1785, חוסלו שרידי האוטונומיה הקהילתית ובוטלו כל זכויותיה המדיניות והשיפוטיות. המסים הוטלו לא על הקהילה כגוף קולקטיבי, אלא על כל פרט יהודי לחוד, וגבייתם נמסרה לפקידי הממשלה. מהקהילה ניטל הצביון הלאומי, והיא הפכה אגודה דתית בלבד. בתי-הדין הרבניים בוטלו במנשר מיום 1789/9/4 וכל היהודים, הן הקהילות הן הפרטים, הועמדו בעניינים המשפטיים תחת שיפוטם של בתי-הדין מטעם הממשלה, ובעניינים המשטרתיים — תחת שלטון העיריה.

בחוק מ-28 באוגוסט 1787 נקבעו פנקסי-משפחה, ועל יהודי גליציה הוטל לקבל מינואר 1789 שמות-משפחה גרמניים, דבר שנועד לשמש דחיפה לתהליך ה"גרמניזציה" של היהודים. מתוך גישה זו הוטל על הקהילות ועל הרבנים לנהל את ענייניהם, ספריהם ורשימותיהם אך ורק בשפה הגרמנית.

עוד בשנת 1776 הוטל על הסוחרים לנהל ספרי-מסחר מסודרים עם ספרי-העתקה, ספרי-חשבוניות רשימות הסחורות והמחסנים, אולם לא כל אחד רשאי היה לנהלם בשפתו הוא. לפי התקנון מ-1785/27/5

המיה, מוראביה והונגריה המשתדלים בפני הממשלה את גיוס טירונים יהודיים¹³.

בשנים אלו הלך והתפורר הרכוש של ראדויוויל, חלקי העיר נמכרו לפרטים וחלק אחד עבר לידי ממשלת אוסטריה. נוכח המצב הזה הודיעו יהודי זולקוב בשנת 1781 לראדויוויל על נכונותם להמשיך לשלם את כל ה"קורובקא", דמי-החכירה, דמי-המשי-קאות והבירה, ולמלא את כל ההתחייבויות שהוטלו על הקמחנים, הקצבים וסוחרי הגריסין. הצהרה זו נחתמה בידי ראשי הקהילה ר' ליב בן משה, ר' אברהם בן מאיר, ר' יקל בן נחום, ר' יוסף בן אריה, ר' יעקב בן דוד, ר' יחזקאל בן יעקב, ועל ידי נציגי סוחרי היין והמוזגים, הנחתומים והקצבים.

תקופה קשה מלאת פגיעות, איסורים ועומס הטלות כספיות באה על יהדות זולקוב.

בשנת 1784 פרץ סכסוך בין הקהילה לבין השלטונות על רקע ה"קורובקא". הקהל החכיר את הכנסות ה"קורובקא" בלי לקבל רשות לכך ממשרד המחוז. השלטונות האשימו את ראשי הקהילה שהם מבזבזים את כספי ה"קורובקא" שהיו מיועדים לסילוק חובות הקהילה, כאשר ערער הקומיסר קלמנס בענין זה, הגיב הפרנס ר' שמואל יעקב בדיבורים חריפים. השלטונות הענישו אותו במאסר 8 ימים, מהם 2 ימים שקיומו בהם על מים ולחם, הקופאי של הקהילה ר' שלמה מאיר הודח ממשרתו וניתן צו למנות קופאי אחר. על הקהילה הוטל לא לסלק את דמי ה"קורובקא" לנושים-מנזרים וכנסיות, אלא לקופת הממשלה שתקים קרן מיוחדת לסילוק חובות הקהילות¹⁴.

הקהילה ביקשה אמנם לעמוד לימינה ולבטל את הצו, לפיו הופקעו כל דמי ה"קורובקא", אך השתדל-ותה לא הביאה תוצאה חיובית, ולהיפך, משרד המחוז נצטווה לפקח פיקוח חמור על עניני הקהילה, ביחוד בעניני חכירת מס הבשר הכשר, ה"קורובקא", ונוסף לזה להגיש רשימה מדויקת של "בעטעל-יודען" שיש לגרשם מתחומי העיר¹⁵.

בינואר 1785 דחתה וינה את כל תלונות הקהילה¹⁶. בינתיים צף ועלה עניין חדש, הפעם מצד יהודי זולקוב שייפו את כוחו של ר' ליבל הרשל הורודנקר להגיש בשמם תלונה, שבשנת 1780 נמסרה על ידי הקהל מכסה קטנה יותר של מסי ראשי המשפחות ממס-פר שהיה למעשה; ושנית, שמכספי ה"קורובקא", המיו-